

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חֶמְדָּה יָמִים

HEMDAT YAMIM

פְּרֻשַׁת הַשְּׁבוּעַ נְצִיבִים תשפ"ב

על רעות ומנהיגות ועל תרועה ושברים (חלק א')

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

בין ראש חודש אלול להושענא רבה, נוהג רוב עם ישראל לומר, פעמיים ביום, את פרק כ"ז בתהילים המכיל הכרזה קשה:
"בְּקֶרֶב עָלֵי מְרֻעִים לְאָכַל אֶת בְּשָׂרֵי צָרֵי וְאֵיבֵי לֵי."

נסה להבין מי הם המְרֻעִים, מדוע הם גם צָרֵי וְגַם אֵיבֵי? ואיך זה קשור לחודש אלול ולראש השנה. נתחיל בביאור הביטוי בְּקֶרֶב. אבן עזרא ובעקבותיו רד"ק הסבירו: מלשון קרב ומלחמה או מלשון קרבה.

מה פשר הקרבה? אבן עזרא בשם אחרים הביא: "ואחרים אמרו באשר יקרבו אלי" כלומר קרבת מקום = הצליחו להתקרב אליו בשדה הקרב.

לפי רד"ק הקרבה תתפרש: "כמשמעו. אמר: אף על פי שהיו קרובים עלי להמיתני". הייתי קרוב למציאות של מיתה.

אחרי בקשת המחילה, נציע לפרש את הביטוי בְּקֶרֶב, אומנם מלשון קרבה, אבל במשמעות של: דווקא מי שהיה קרוב אל דוד בקרבת משפחה או בקרבה של רעות וחברות, ניסה לפגע בו.

התנ"ך מספר על אנשים שהיו מאוד קרובים לדוד ושנקטו בפעולות קשות מאוד נגדו: אביו ואמו היו הראשונים שהוציאו אותו בגיל צעיר מהבית אל השדה לרעות את הצאן, ולא ראו בו בן משפחה. כך מפורש בהמשך הפרק: "כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי" (שם י. עקב קוצר היריעה נסביר את האירוע, בע"ה בקרוב בספר צפנת שמואל – מלכות דוד).

אב חדש ניסה לאמץ את דוד - שאול חמיו (עיינו כדוגמה שמו"א כ"ד טז, כ"ו יז ו כא). גם "אבא" זה ניסה לחסלו כמה פעמים. כך גם בני שבט בני קעילה (שמו"א כ"ג א-ג) והזיפים (שם יט-כט, כ"ו א).

גם אחיתופל, ידידו ורְעוּ אֲשֶׁר כִּנְפְּשׁוּ, הפך לרודפו (עיינו כדוגמה שמו"ב י"ז א-ד).

אפילו עם מיכל, אשתו שאהבה אותו בתחילה והיחידה בכל התנ"ך שהכתוב מציין זאת פעמיים לגביה (שמו"א י"ח כ, כח), נוצר משבר בלתי ניתן לאיחוי (שמו"ב ו' טז-ג).

ונעבור לביאור הביטוי מְרֻעִים. ביטוי זה מופיע בתנ"ך חמישה עשר פעמים וכולם באים לבטא רוע מיוחד (למרעים שהשתתפו בחתונת שמשון הראשונה, הקדשנו מאמר מיוחד, שיתפרסם, אי"ה, בחמדת הארץ חלק ז', שיצא לאור בקרוב).

נביא דוגמאות: "יָרַע מְרֻעִים בְּנִים מְשַׁחֲתִים" (ישעיהו א' ד, י"ד כ); "וְחִזְקוּ דְיֵי מְרֻעִים לְבַלְתִּי שָׁבוּ אִישׁ מִרְעֻתוֹ הָיוּ לִי כְלָם כְּסֹדִם וַיִּשְׁבְּיָהוּ כְּעַמְרָה" (ירמיהו כ"ג יד); "תִּסְתַּיְרֵנִי מִסּוּד מְרֻעִים מְרַגְּשֵׁת פְּעָלֵי אֲנֹן" (תהלים ס"ד ג); "הֲיֵן אֵל לֹא יִמָּאֵס תָּם וְלֹא יִחְזִיק בְּיַד מְרֻעִים" (איוב ח' כ). גם חז"ל הגדירו: "ואין מרעים אלא רשעים" (אבות דרבי נתן נוסחא א פרק כא).

השורש הוא רע"ע כמו שרש המילים רע ורע. הרעה גדולה יותר כאשר הרע, החבר הופך להיות אויב ופועל ברע.

הרע, החבר האמיתי, הוא מי שעוזר בעת צרה. הכאב הגדול ביותר הוא כאשר החברים הופכים להיות חבר מרעים (מאפ"ה). הדרך החזקה ביותר לומר זאת היא לתאר את החברים לשעבר נוגסים, ח"ו, בבשרו של החבר לְאָכַל אֶת בְּשָׂרֵי וְהוֹפְכִים לְהִיּוֹת צָרִים) וגם אֵיבֵי(ם).

לעומת המְרֻעִים, הרועה הוא רְעוּ האמיתי של צאן מרעיתו. רועה זה נוהג ברגישות ובעדינות בטלאים הרכים. משה ודוד נחשבים כמנהיגים שהוכיחו את יכולות ההנהגה שלהם בעקבות רעיית הצאן. כדברי הזוהר אודות משה שרעה את צאן יתרו: "כִּפְךָ מִשָּׂה, רוּעָה נֶאֱמָן הָיָה, וְרָעָה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׂכָדָאֵי הוּא לְרַעוּת אֶת יִשְׂרָאֵל, בְּאוֹתוֹ הִדְיָן מִקֶּשׁ, שְׁהִיָּה רוּעָה אֶת הַצֹּאן" (מהדורת הסולם - שמות פרשת שמות מאמר ומשה היה רועה אות שעו). כך גם דוד: "בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה" (שמות רבה פרשה ב סימן ב, מבוסס על שמו"ב ז, ח ודבה"א יז, ז).

רבים מציעים עצמם בימים אלה כרועים - מנהיגים, כדאי לבחון אותם גם במבחן זה. נאחל לכל קוראינו היקרים ולכל עם ישראל, שנזכה לשנה טובה גם מבחינת ההנהגה, שנה של שלום פנימי שיחזק את כולנו ויבטיח שלום חיצוני. שנה שבה נגביר אהבה ולא יהיו רְעִים שיהפכו לצרים ואויבים.

כתיבה וחתימה טובה. נראה שוב, בע"ה, לקראת שבת בראשית.

לְעִילּוֹי זְשִׁמַת

לעיני הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח	הרב יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	מר משה וסרצוג כ" בתשרי תשפ"א	גב' ג'ולי קושיצקי י"ט באדר ב' תשפ"ב	הרב ד"ר ג'רי האכבוים י"ח באדר ב' תשפ"ב
מרת לאה מאיר כ"ז בניסן תשפ"ב	גב' צפורה בת יונה דונייר נלב"ע י"ב אדר א'	מר יצחק טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א	מר זלגי וגב' שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י בתמוז תשע"ד	מר שמואל וגב' אסתר שמש י"ז בסיוון / כ' באב
בלהה בת ישראל מרמורש ז"ל א' מנחם אב תשפ"א	הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	ר' מאיר וגב' שרה ברקפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	הרב אשר וגב' סוזן וסטריל ט"ז בכסלו / אלול תש"ף
חיים לייב בן מיכאל קרייסל ב' שבט	הרב ראובן וחיה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	הרב אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	ר' אליהו כרמל וגב' מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט	

ארץ חמדה, ע"ר Eretz Hemdah

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem
WWW.ERETZHEMDAH.ORG Tel: 02-5371485 טל: info@eretzhemdah.org

חֵמְדַּת שְׁנַת הַשְּׁבַע

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית מורנו מבית 'ארץ חמדה'

נוסחי שטר הפרוזבול

שמואל (במסכת גיטין דף לו ע"ב) אומר שבית הדין של הפרוזבול צריך להיות בית דין גדול וחשוב.

שלוש שיטות נאמרו בביאור דבריו:

ר"ת מסביר שהכוונה היא שצריכים בית דין שיש להם סמכות להוציא ממון. הרמב"ם מסביר שצריכים שדווקא גדולי הדור יהיו בית הדין של הפרוזבול.

הרמב"ן מסכים עם הרמב"ם, אומר ששמואל אומר את דבריו כחלק ממגמתו של שמואל להגביל את הפרוזבול. בשבוע שעבר הזכרנו שהרמב"ן סובר ששמואל התנגד לפרוזבול, וזו דוגמא נוספת לניסיונו לצמצם את השימוש בפרוזבול. לאור זאת אומר הרמב"ן שאיננו פוסקים כשמואל, ולכן סוברים להיפך, שכל בית דין יכול לחתום על הפרוזבול. השולחן ערוך (חושן משפט סימן סז סעיף יח) פוסק כר"ת, והרמ"א כרמב"ן.

אך שיטת הרמב"ם מעניינת. הוא אומר ששמואל מתכוון שרק גדולי הדור יכולים לחתום על הפרוזבול, ואף פוסק כך. האם פסיקה שכזו לא תפגע לחלוטין ביכולת לכתוב פרוזבול? הרי לא יתכן שבית הדין הגדול יחתום על כל הפרוזבולים של עם ישראל!

פתרון לכך ניתן על ידי הפוסקים על סמך ירושלמי במקום אחר.

במשנה נאמר שניתן להחתים על שטר הפרוזבול את הדיינים או העדים.

בירושלמי שביעית (פרק י הלכה ב) ישנו משפט עלום. "ואפילו נתונים ברומי".

לפי ראשוני ספרד (רמב"ן, ר"ן, ועוד) הפרוזבול זו מסירת שטרי החוב לבית הדין. כוונת הירושלמי היא שגם אם השטרות במקום אחר לחלוטין, אפשר להצהיר על כך שהשטרות נמסרו.

אך לפי ראשוני אשכנז (המובאים במדכאי על פרק ד ממסכת גיטין) הכוונה היא שגם אם בית הדין נמצא ברומי, אפשר להחתים עדים כאן שמתכוון למסור את שטרותיו לבית הדין שם. זו גם כוונת המשנה האומרת שדיינים או עדים חותמים: מוכח שאפשר להחתים עדים שלא בפני בית הדין.

הרמב"ן חולק על כך ואומר שהכוונה היא שאפשר לעמוד בפני בית הדין ולהכריז שמוסר להם את שטרותיו, ולאחר מכן עדים יחתמו שעשה זאת. אבל הרמב"ן אומר שאין אפשרות למסור את השטרות שלא בפני בית הדין.

הרב עובדיה (יביע אומר חלק ג חושן משפט סימן ו) מסביר שמנהג ירושלים שהתפתח במאות השנים האחרונות קושר את שני הדיינים הללו יחד: מצד אחד, כותבים שמוסרים את השטרות לבית הדין הגדול. אך רק העדים חותמים, והמסירה איננה נעשית בפני בית הדין. זה מה שנקרא הפרוזבול [למנהג ירושלים ועדות המזרח](#).

המנהג האשכנזי שהתפתח מוסר את הפרוזבול לבית הדין המקומי, או לכל שלושה המבינים מהו הפרוזבול, כדברי השו"ע והרמ"א, אך מחתים את בית הדין עצמו.

הרב ליכטנשטיין מציע לשלב את השניים: לכתוב שמוסרים לבית הדין המקומי, ואם יש צורך, ימסרו לבית הדין הגדול. שלושת הדיינים המקומיים חותמים, בספק: על הצד שהם בית הדין, הם חותמים כדיינים. על הצד שהמסירה נעשית לבית הדין הגדול, הם חותמים כעדים. [הפרוזבול האשכנזי שלנו, של ארץ-חמדה-גזית](#), מבוסס על הפסיקה הזו.

▶ [שטר פרוזבול מאתר 'ארץ חמדה' להורדה \(לשיטת המחבר / לשיטת הרמ"א\)](#) ◀

"ולקחתם לכם" מאתרוגים הקדושים בקדושת שביעית

ובוא אלו אליו. פ"ח סתיו ט"א...

אחד מריחות אלול הזכורים לי עוד מילדות הוא ריח האתרוגים עת היינו הולכים לבחור אתרוגים בשוק ארבעת המינים, ולאחר מכן בבואנו הביתה לשמור עליהם בקפידה.

אחד הדברים המיוחדים באתרוגים הוא שהאקלים הארץ ישראלי מאוד מתאים לגידולם. אין צורך לחפש ייבוא מיוחד מחו"ל. אדרבה, רבים מהאתרוגים הנמכרים בחו"ל הם תוצרת הארץ.

אך השנה זה דווקא מעורר אתגר. האם מותר לייצא את אתרוגי הארץ?

במשנה (שביעית פרק ו משנה ה) נאמר שאסור להוציא את פירות השביעית לחוץ לארץ.

[כבר עסקנו בעבר בשאלת ייצוא תוצרת הארץ לחו"ל](#), מומלץ אף [לעיין בדברים בהרחבה במסגרת "מורנו"](#), [וכן בתשובת "במראה הבזק" העוסקת בייצוא יינות](#). מכיוון שכבר הרחבנו בדברים אלו בעבר, נסתפק בסיכום עיקרי הדברים שהעלנו:

- א. לפי רבים מן הפוסקים איסור ייצוא פירות שביעית לחו"ל קשור לזמן הביעור. זמן הביעור של אתרוגים הוא זמן רב אחרי סוכות, ולכן אין חשש שלא יבערו את האתרוגים בזמן.
- ב. יש אומרים שפירות אוצר בית דין אינם חייבים בביעור. אם כך, אתרוגים אלו אינם חייבים בביעור בלאו הכי, ולפי שיטות אלו אין איסור לייצא אותם.
- ג. הגר"ח ברלין מחדש שעצי אתרוגים שמראש נטעו בשביל ייצוא אינם כלולים באיסור הוצאת הפירות לחו"ל! הרב יעקב אריאל דוחה את דבריו, אך מסכים שכאשר מדובר בעודפי ייצוא, כלומר, כאשר ניתן לשער שאין חוסר בשוק בארץ, אין הצדקה למנוע את הוצאת הפירות לחו"ל.

ד. בנוסף לכך, לא ברור שאתרוגים קדושים בקדושת שביעית, או חייבים בביעור, מכיוון שאף אחד לא מגדל אותם לצורך שימוש אישי לאכילה, אלא רק לצורך מצווה.

לאור כל זאת, לא רק שאיננו רואים הצדקה להימנע מרכישת אתרוגים מהארץ, אלא אדרבה, השנה יותר מתמיד אנו קוראים לכל ידידינו מתפוצות ישראל החפצים לחזק את ארץ חמדתנו להשיג אתרוגים מארץ ישראל.

בחג הסוכות אנו מתפללים על הפרנסה, שלנו ושל כל עם ישראל. חז"ל במקומות רבים מסבירים שארבעת המינים מחוברים לבקשת הגשם בחג הסוכות. הגשם הוא סימן הפרנסה, לפרט ולכלל.

נטילת לולב מאוצר בית דין, הקדוש בקדושת שביעית, מחברת את תפילות חג הסוכות לקדושת ארץ ישראל, ולהבנה שבקשת הפרנסה שלנו איננה פרטית, אלא עבור כל עם ישראל. לכן מומלץ להשקיע את המאמץ ולוודא שהאתרוג שאנו נוטלים הוא תוצרת הארץ, וכך באמת נוכל לומר שאנו מקיימים את המצווה לשם ייחודו ית' ובשם כל ישראל.

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה של:		
טל שאול בן יפה גדעון בן רחל חוה ראנלה בת פיילא משה בן רחל אריה יצחק בן גאולה מרים ר' יצחק בן בריינדל גיטה	ניר רפאל בן רחל ברכה שי בת הלל הילה צפנת בת שרה טובה מאירה בת אסתר נהוראי בן רבקה נמיר בתוך שאר חולי עם ישראל	ישראל בן רבקה עובדיה בן אסתר מלכה נטע בת מלכה רבקה בת שרה בלה ירחמיאל בן זלאתה רבקה הילל בן תמר שפרה

הלכה פסוקה

תקצירים מתוך פסקי דין - רשת בתי הדין 'ארץ חמדה גזית'

עורך: הרב הדיין עקיבא כהנא, חוקר במכון משפט והלכה בישראל

קביעת שיעור התשלומים וחייב למפרע עבור שמירה בגין שטחים חקלאיים

'ארץ חמדה – גזית' עפרה / טבת תשפ"ב / תיק מס' 2-80083

דיינים:

הרב אבי גיסר, הרב יאיר וסרטייל, הרב ישועה רטבי

המקרה בקצרה:

התובעת היא אגודה שיתופית של יישוב ביו"ש, והנתבעים הם חקלאי ששדותיו נמצאים בתוך גדרות היישוב אך מחוץ לשטח השיפוט של היישוב, והחברה השייכת לאותו חקלאי. התובעת ביקשה לחייב את הנתבע בכמה תשלומים, אך בית הדין פסק בפסק דין ראשון כי התובעת אינה בעלים על הקרקעות ולכן אינה רשאית לגבות דמי שימוש או להטיל מיסים, אולם התובעת זכאית לקבל תשלום עבור השמירה על השטחים החקלאיים.

פסק דין זה עוסק בקביעת שיעור התשלום שהתובעת זכאית לקבל. התובעת הביאה אסמכתאות לכך שהיא מוציאה כ-650 אלף ש"ח בשנה על השמירה, והיא הביאה כמה אפשרויות לחייב את הנתבעת בתשלום על השמירה. בתגובה טענו הנתבעים כי לא מקובל לחייב עסקים בתשלום על שמירה. לטענתם מקובל לגבות תשלום קבוע לפי משפחה ולכן אין לחייב אותם בתשלום נוסף. לחלופין, ניתן לחייב את הנתבעים לפי שווי הציוד שלהם בתשלום שנתי נמוך בסך 570 ש"ח. לדבריהם, על השטחים החקלאיים אין לחייב אותם משום שגם כך חקלאות אינה משתלמת. בנוסף הם טענו שאין לחייבם רטרואקטיבית.

פסק הדין בקצרה:

הנתבעים חייבים לשלם לתובעת 10 ש"ח לדונם לחודש עבור עלויות השמירה, וסך הכל 107,060 ש"ח עבור 106 חודשי שמירה.

נימוקים בקצרה:

א. תחשיבי בית הדין

בית הדין קבע כי העקרון של חיוב השמירה הוא דין נהנה, ולכן חלק מתחשיבי התובעת והנתבעת אינם רלוונטיים, אין מקום לחייב עלות שכירת שומר במקום השמירה של היישוב. משום שהיישוב אינו מספק שומר לכל תושב, אלא שמירה כחלק מכלל היישוב. בית הדין לא קיבל את הטענה שיש לחייב על פי הסכומים הנגבים ביישובים בתוך הקו הירוק, משום שאין אחידות בעלויות בין היישובים.

התובעת הציעה לחלק את העלויות לפי השטח המוחזק אצל הנתבעים, שהוא 14% משטח היישוב, בית הדין סבור כי מהשולחן ערוך (חושן משפט רעב, טו) ומנתיבות המשפט (רסד, ו) עולה כי החלוקה היא לפי שיעור ההנאה הממונית ולא לפי השטח המוחזק. במקרה זה ההנאה שיש לנתבעים היא לפי שווי הרכוש שלהם, לעומת זאת, התושבים ביישוב משלמים גם על שמירת ממון וגם על שמירת נפשות.

בית הדין החליט שלא למנות שמאי בתיק זה משיקולי עלות, והחליט בדרך פשרה לקבוע כי הנתבעת תשלם 10 ש"ח לדונם, שהוא כפול מהתשלום שגובה אחת הרשויות בשרון. זאת הן בגלל שההנאה הממונית משמירה על קרקע החקלאית נמוכה מהשמירה על מבנים, והן בגלל שהיישוב נהנה בעצמו מהרחבת השמירה על השטחים החקלאיים.

ב. חיוב רטרואקטיבי על אגרת השמירה

הנתבעים טענו שלא ניתן לחייב אותם למפרע, משום שהדבר גורם ליצירת סיכונים ואי וודאות לעסקים שאינם יכולים לצפות את החיובים שיוטלו עליהם.
אכן ברמ"ע מפאנו (מג) נאמר שלא ניתן להטיל מס למפרע. שם מדובר שנקבעה שומת מס על אדם ואח"כ התברר שיש לו עוד רכוש ורצו להטיל עליו מיסים נוספים למפרע, והרמ"ע מפאנו התנגד לכך. אמנם בשו"ת מהריט"ץ (קט) כתב שניתן לתקן תקנה שתחול למפרע.
מחלוקתם היא לגבי תקנה שמתקנים כעת, ולא לגבי תביעה מדין נהנה על שמירה שבוצעה בעבר. במקרה זה ניתן לחייב את הנתבעים בתשלום מהיום בו התקבלה ההחלטה באסיפה הישובית לגבות תשלום עבור שטחים חקלאיים, ולא לפני כן. משום שהישוב לא התכוון לדרוש תשלום על התקופה הקודמת.

למעבר לפסק הדין

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה" הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח ובירור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטריט, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראל של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

אַרְץ אֶגְדָּה

הרב מרדכי הוכמן

מדוע בידח בר קפרא את רבי

במסכת נדרים (דפים נב, נא - א) מובאים מעשים ברבי [יהודה הנשיא] ובר קפרא, שמעוררים קושיות. וז"ל המעשה הראשון בתרגום חופש ובתוספת ביאור:

"רבי, עשה חתונה לבנו רבי שמעון, וכתב על בית הנישואין שסכום של עשרים וארבעה אלף ריבוא דינרים הוצאו לבנייתו, ולא הזמין רבי את בר קפרא לחתונה. אמר לו בר קפרא: אם לעוברי רצונו משפיע הקדוש ברוך הוא טובה כל כך, לעושי רצונו, על אחת כמה וכמה שישפיע הקב"ה טובה. לבסוף הזמין רבי את בר קפרא לחתונה. אמר בר קפרא: אם לעושי רצונו יש בעולם הזה כל כך הרבה טובה, הרי שלעולם הבא על אחת כמה וכמה.

ותמוה, מדוע הגדיר בר קפרא את רבי יהודה הנשיא בתור מי שעובר על רצונו של הקב"ה. וכי משום שהוא לא הזמין אותו לחתונה ראוי רבי להיקרא בשם זה?!

בר קפרא מבדח את רבי

וז"ל המעשה השני בתרגום חופשי ובתוספת ביאור:

"יום שהיה רבי מחייך בו היתה באה פורענות לעולם. אמר לו רבי לבר קפרא: אם לא תבדח אותי, אתן לך כשכר ארבעים מידות של חיטים. אמר לו בר קפרא: יראה אדוני, שאוכל לקבל את החיטים באיזה מידה שארצה. לקח בר קפרא סל גדול, טח אותו בזפת (כדי שלא יצאו החטים מתוך נקבי הסל), והפכו על ראשו (כדי שרבי לא יכירו). ובא אצל רבי, ואמר לו: ימדוד לי אדוני בכלי זה את ארבעים מידות החיטים שהוא חייב לי. חייך רבי! אמר לו רבי לבר קפרא: וכי לא הזהרתי אותך שלא לבדח אותי? אמר לו בר קפרא: באתי רק בשביל לקחת את החיטים שהתחייבת לי".

ותמוה, אם אכן כאשר היה רבי מחייך היתה באה פורענות לעולם, איך לא חשש בר קפרא להביא את רבי לידי חיוך, וכי לא חשש בר קפרא להביא פורענות לעולם?!

המהרש"א נזקק לקושיה זו ותירץ, שמסופר במסכת תענית (דף כב, א) על שני אנשים שהיו מבדחים אנשים עצובים, ואליהו הנביא אמר שבשל כך אותם שנים הם בני עולם הבא. ובר קפרא רצה להיות בן עולם הבא, ולכן הוא רצה לבדח את רבי. אמנם לכאורה התירוץ קשה, אותם שנים שימחו אנשים עצובים רגילים, שטוב ועדיף שיהיו שמחים, אך בר קפרא שימח את רבי, שאם היה מתבדח היתה באה פורענות לעולם. וכי בשל הרצון של בר קפרא לזכות בעולם הבא מותר לו להביא פורענות לעולם. ולכאורה אדרבא, הפורענות שתבוא לעולם תיחשב לחובתו של בר קפרא.

בר קפרא מוקיד את רבי

וז"ל המעשה השלישי בתרגום חופשי ובתוספת ביאור:

אמר בר קפרא לבתו של רבי (שהיתה נשואה לבן אלעשה): למחר (בחתונת רבי שמעון בנו של רבי) אשתה יין בשעה שאביך ירקוד לפני ותהא אמך מקרקרת לפני. בן אלעשה חתנו של רבי היה, ועשיר גדול היה, והזמינו רבי לחתונת רבי שמעון. בשעת החתונה, אמר בר קפרא לרבי: מה משמעות המילה 'תועבה' שנאמרה בתורה בכתוב 'וְאֵת זָכָר לֹא תִשָּׁבַב מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תֹעֵבָה הוּא'. כל פירוש שאמר לו רבי שזו המשמעות של 'תועבה', היה פורץ אותו בר קפרא. אמר לו רבי לבר קפרא: פרש אתה את המשמעות של 'תועבה'! אמר לו בר קפרא: תבוא

אשתך ותמוזג לי כוס יין, ואז אומר לך את פירוש הענין. באה אשתו של רבי, ומגזה לו. אמר לו בר קפרא לרבי: קום רקוד לפני, כדי שאומר לך את המשמעות. אמר בר קפרא כך אמרה התורה 'תועבה' – תועה אתה בה, שמניח משכבי אשה והולך אצל זכר. כששתה בר קפרא כוס נוסף של יין, אמר לו בר קפרא לרבי: מה משמעות המילה 'תבל' שנאמרה בתורה בכתוב 'זִבְכָל בְּהֵמָה לֹא תִתֵּן שֶׁבְכֶתֶף לְטִמְאָה בָּהּ וְאִשָּׁה לֹא תַעֲמֹד לְפָנָי בְּהֵמָה לְרִבְעָה תָבֵל הוּא?' וגם כאן כל פירוש שהיה מציע רבי היה דוחה בר קפרא, עד שביקש רבי מבר קפרא שיפרשו. ואמר לו בר קפרא תעשה כמו קודם (שאשתך תמוזג לי יין ואתה תרקוד לפני). עשה כך רבי, אמר לו בר קפרא. 'תבל' הוא – וכי תבלין יש בה בביאת בהמה? ומה טעם יש בכך שהיא הולכת אצל הבהמה ומניחה את בן מינה? אמר לו רבי לבר קפרא: ומה המשמעות של המילה 'זימה' שבכתוב 'אֵל תְּחַלֵּל אֶת בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמִלֵּאָה הָאָרֶץ זִמָּה?' אמר לו בר קפרא, עשה כמו לפני כן (שתבוא אשתך ותמוזג לי כוס יין, ואתה תרקוד לפני). עשה כן רבי, ואמר לו בר קפרא, 'זימה' פירושה: זו – מה היא? [לשון ספק, שאין ידוע ממי היא מתעברת]. לא יכול היה בן אלעשה לסבול ולראות את הזלזול ברבי, חמיו, ויצא הוא ואשתו [בתו של רבין משם. מהו עניינו של בן אלעשה. ששינוי בברייתא (מובאת באופן מלא בסנהדרין דף כב, ב): 'תניא, רבי אומר: לא על חנם פיזר בן אלעשה את מעותיו, אלא כדי להראות בו תספורת של כהן גדול!']

המעשה האחרון מפליא מאוד, והרי זו חוצפה גדולה של בר קפרא לבקש מרבי שיקרא לאשתו כדי שתמוזג יין לבר קפרא. ולבד מכך יש בפעולה זו בעיה הלכתית של חוסר צניעות וקרוב דעת בין אשת-איש ואדם זר (רמב"ם איסורי ביאה כא, ה), ואיך הסכים לכך רבי. וכמו כן קשה כיצד העיז בר קפרא לבקש מרבי שיזלזל בעצמו וירקוד לפני בר קפרא לעיני כל המוזמנים לחתונה, והרי יש בכך ביזוי לכבוד תורתו ולכבוד נשיאותו של רבי יהודה הנשיא. ומדוע הסכים לכך רבי? וכי כדי לשמוע דבר חידוד מותר היה לו להתבזות ברבים, ואף לבזות את אשתו ולקרוא לה כדי שתשרת את בר קפרא?

הפרשנות הסמלית של מעשי רבי ובר קפרא

ונראה שהקשיים שבשני המעשים האחרונים הם מכוונים, והם נועדו לרמוז ללומד שברור שמדובר במעשים סמליים, ומי שיעמיק בשני המעשים הסמליים האלו יבין שהם נועדו להאיר באור חדש את מה שארע במעשה הראשון, וכפי שיתבאר לקמן. במעשה הראשון מסופר שרבי פרסם שהוא הוציא על חתונת בנו סכום של "עשרים וארבעה אלף ריבוא דינרים", בספר בן יהוידע העיר שזהו סכום מוגזם, וביאר את הסמליות שבמספר זה על דרך הקבלה (וראו שם). אמנם נראה לבאר זאת באופן אחר, ולפיו המספר "עשרים וארבעה" מופיע באגדות חז"ל כסמל ל"שולחן לחם הפנים" וה"עושר"¹. בבבא בתרא (דף כה, ב) מבואר ש"שולחן לחם הפנים" מסמל את העושר. סמל זה קשור למספר "עשרים וארבעה", שכן בתורה (ויקרא כד, ה) נאמר שיש לשים על השולחן שתיים עשרה חלות שכל אחת מהן עשויה משני עשרונים סולת; ונמצא שבסך הכל יש על השולחן שמסמל את העושר "עשרים וארבעה עשרונות". וכן בתרגום יונתן (שמות מ, ד) כתב שהשולחן נקבע בצד צפון משום שמהצד הזה מושפע העושר.

כאשר רבי פרסם שהוא הוציא על 'בית הנישואין', סכום עתק של "עשרים וארבעה אלף ריבוא דינרים" הוא הראה שלדעתו חשוב שאנשים מישראל יבליטו את עושרם. בספר קהלת (ד, ז) נאמר: "וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת כָּל עֵמֶל וְאֶת כָּל פְּשָׁרוֹן הַמַּעֲשֵׂה כִּי הִיא קִנְיָת אִישׁ מִרְעֵהוּ גַם זֶה הִבִּיל וְרָעוּת רִיחִי". וביאר שם אבן עזרא: "רוב עמל האדם גם כשרון מעשיהם בעבור בני האדם שיקנאו זה בזה וירצה להתפאר על חברו...". ואמנם קהלת סיים – "גַּם זֶה הִבִּיל וְרָעוּת רִיחִי", אך הוא מסכים שהמרדף אחרי העושר מפתח את העולם. ורבי פירסם שלדעתו דבר זה נכון גם בעם ישראל. וצריך שיהיו בישראל עשירים שיוציאו הוצאות מופרזות לצרכים שונים, והם יקנאו זה בזה, והמרדף אחרי ההוצאות המיותרות האלו יפתח את הכלכלה בישראל ויספק בעקיפין פרנסה גם לאנשים הפשוטים מישראל.

שיטה זו של רבי באה לידי ביטוי גם במעשה נוסף המובא במסכת ערובין (דף פו, א) שרבי כיבד עשירים באופן יחסי לעושרם, ורצה שעשירים יתלבשו במלבושי כבוד התואמים את דרגת עושרם. גם שם עשה זאת רבי לשם שמים, משום שהקנאה והמרדף אחרי העושר מפתחים בעקיפין את העולם ומספקים פרנסה לאנשים מישראל. אולם בר קפרא חלק על שיטת רבי, ושיטת בר קפרא מבוארת בדברי הרמב"ם, וכדלקמן.

הרמב"ם וחיידת היקום

בהקדמתו לפירוש המשנה כותב הרמב"ם שסיבת כל הנבראים שבעולם היא כדי להועיל לאדם בדרך כלשהי, ועיקר מטרת בריאת האדם היא ההשכלה בהשגת אחדות הבורא יתעלה וישתבח וכל הקשור בכך מן המדעים האלקיים (*כגון ההתבוננות בתורה). בהמשך דבריו שואל הרמב"ם, שאם זו תכלית בריאת האדם מדוע רוב בני האדם רודפים אחר מילוי תאוותיהם, והוא עונה: "כי אלו היו כל בני אדם למדנים מתפלספים היה העולם אבד, והיה האדם כלה ממנו בזמן קצר". והוא ממשיך:

"וכמה יפה פתגם האומר 'אלמלי השוטים היה העולם חרב'. ואין לך שטות גדולה מזו שאדם חלוש הנפש, בנין גופו רופף, נוסע מקצה האקלים השני עד קצה הששי, ועובר בימים בימי החורף ובמדברות בשרב בקיץ, ומסכן עצמו לחיות הטרף למיניהם כדי שאולי ירויח דינר, וכאשר יקבץ מאותם הדינרין שמסר כל רוחו עליהם, יתחיל לחלקם לאומנים לבנות לו יסוד איתן... כדי להעמיד עליו בנין שיעמוד מאות בשנים, והוא יודע ברור שלא נותר מחייו אפילו כדי לבלות בנין של גומא, היש קלות דעת חמורה מזו?"

הרמב"ם מכנה בשם שוטה את העשיר שקיבץ ממון רב ובונה לעצמו בנין פאר שיעמוד שנים רבות. ואמנם אין להכחיש שהיוזמה של העשיר סיפקה פרנסה לבנאים שבנו את בנין הפאר הזה. ובכסף שקיבלו הבנאים הם קנו מצרכים שונים וכדו', וכך הם הניעו את גלגלי המשק, ובסופו של דבר התפרנס מכך גם אחד שלמד אומנות נקיה וקלה והוא עמל בזמנו הפנוי בתורה, ואולי אפילו מצליח להגות בתורה תוך כדי מלאכתו. הרמב"ם מתייחס למצב המורכב הזה בהמשך דבריו:

"וישמה יאמר אדם והלא אנו רואים אדם טפש וכסיל יש לו נחת בעולם ואינו יגע בו, ואחרים משרתים אותו ועושים מלאכתו... אין הדבר כמו שדמה במחשבתו, כי סבת נחת אותו הכסיל מפני שגם הוא משרת לאדם שהוא מטרת הבורא, כי בעבור הנאתו ובעשרו או בשלטונו יצוה לעבדיו לבנות ארמון ענקי, או לנטוע כרם גדול, כדרך שעושים המלכים והמתדמים להם, ויהיה אותו הארמון מוכן לחסיד שיבוא במשך הזמן באחד הימים לחסות בצל קיר מקירות אותו ארמון ותהיה בכך הצלתו ממות..."

דברי הרמב"ם האלו הם ההסבר למעשה הראשון בענין 'בית הנישואין' של בנו של רבי. כאמור, רבי פירסם שהוא הוציא על 'בית הנישואין' הזה סכום של "עשרים וארבעה אלף ריבוא דינרים", וגילה שלפי השקפת עולמו יש חשיבות במרדף אחרי העושר. רבי לא הזמין את בר קפרא לחתונה הזו משום שהוא ידע שבר קפרא מתנגד להשקפת עולמו. בר קפרא אמר לרבי "אם לעוברי רצונו משפיע הקדוש ברוך הוא טובה כל כך, לעושי רצונו, על אחת כמה וכמה", ובכך גילה בר קפרא, שלדעתו רבי עובר על רצונו של הקב"ה בעת שהוא מפרסם את עושרו. יש מספיק שוטים שעסוקים במרדף אחרי העושר, גם בלא שרבי ייתן להם אישור לדרך

חייהם. ויש אנשים חכמים שמסוגלים להשקיע את מרצם בתורה, אך בעקבות מעשהו של רבי הם יפנו את מאמציהם למרדף אחר העושר, ולכן לדעתו רבי נחשב לעובר על רצון ה'.

רבי הזמין לבסוף את בר קפרא לנישואין, אך רבי לא חזר בו עדין מהשקפת עולמו המצדיקה את המרדף אחר העושר ולא הסיר את השלט המפרסם שעל בניית בית הנישואין הוצא סכום מופרז של עשרים וארבעה אלף ריבוא דינרים. וכאשר בר קפרא אמר אז "אם לעושי רצונו יש בעולם הזה כל כך הרבה טובה, הרי שלעולם הבא על אחת כמה וכמה". בר קפרא דיבר על עצמו, בר קפרא היה החסיד שעליו דיבר הרמב"ם במשל שלו. 'בית הנישואין' המפואר ועליו השלט המפרסם את הסכום המוגזם שרבי הוציא עליו (יעוברי רצונו) נועד לכך שבר קפרא (יעושי רצונו) יהנה ממנו.

יום שרבי מחייך בו

כשאדם נמצא בשמחה, קל לו להגיע להבנה טובה ולהשגות בתורה ובחכמה. ומסופר בתלמוד (שבת דף ל,ב) שמטעם זה ביקש הנביא אלישע שיביאו לו מנגן כדי שיהיה בשמחה ותשרה עליו נבואה. ומסופר שם שרבה לפני שפתח לתלמידים בשיעור היה מספר להם דבר מבודח, והתלמידים היו מתבדחים, ורק לאחר מכן פתח בשיעור.

המעשה השני שמספר שביום שרבי היה מתבדח היתה באה פורענות לעולם, מרמז שכאשר רבי היה שמח הוא היה מגיע להבנה שבר קפרא צודק, ואז היה רבי מהלל את המסתפקים במועט ומגנה את הרודפים אחר העושר. השפעתו של רבי על הצבור היתה גדולה, וממילא אנשים רבים הפסיקו את מרדפם אחר העושר. אמנם כפי שאמר הרמב"ם "אלמלי השוטים היה העולם חרבי". בעת שהתמעטו השוטים שרודפים אחר העושר היה מגיע כביכול 'חורבן' לעולם. ולכך כיוון התלמוד באומרו שביום שרבי היה מתבדח היתה מגיעה פורענות לעולם. לא מדובר היה בפורענות ממש, ונשארו מספיק אנשים שלא היתה לרבי השפעה עליהם, והם המשיכו לרדוף אחר העושר ומרדפם פיתח את העולם והוא לא חרב לגמרי. לדעת בר קפרא זה היה המינון הנכון והבריא לעולם. ואמנם לפי דעתו הקודמת של רבי מינון זה היה מועט מידי ונחשב כביכול 'חורבן', אך כשרבי התבדח ושמח הוא היה מגיע להשגה הגבוהה של בר קפרא, והסכים אז שהוא (רבי יהודה הנשיא) אינו צריך להוסיף שמן למדורה, ואינו צריך לפרסם את ההוצאה המופרזת שהיתה לו על בניית 'בית הנישואין'.

בן אלעשה – חתנו של רבי

בספר משלי נמשלו החכמה וכן הכסילות והאפיקורסות לנשים. ובדומה אצל חז"ל נמשלה התורה לבת של בורא העולם: "בת מלך זו תורה" (אוצר המדרשים, אייזנשטיין עמוד ת"ט). כאשר מסופר כאן שברן אלעשה נשא את בתו של רבי אין הכרח לפרש את הדברים כפשוטם, ומסתבר יותר שהכוונה שהוא התחבר לחכמתו של רבי, שבאופן סמלי היא נחשבת לבתו של רבי. סיוע לכך יש בברייתא "תניא, רבי אומר: לא על חנם פיזר בן אלעשה את מעותיו, אלא כדי להראות בו תספורת של כהן גדול". מהברייתא למדים, שברן אלעשה היה עשיר גדול והוא פיזר ממון רב כדי שייספרו את ראשו באותה התספורת שמסתפר הכהן הגדול, ורבי יהודה הנשיא הצדיק את מעשהו.

בהצדקת המעשה גילה רבי שיש שני סוגים של כהנים גדולים. הכהן הגדול הרגיל שאליו התייחסה התורה, שאמור להיות חכם גדול בתורה עד כדי כך שהוראה שלו בשגגה מחייבת אותו קרבן מיוחד שנקרא 'פר העלם דבר של כהן משיח'. כהן גדול זה - 'הכהן המשיח' - נחשב כמו 'שר התורה' וצריך להיראות נאה ולהסתפר בתספורת מיוחדת: "ואינו מספר בתער אלא בזוג (מספריים), ראש שערה זו בעיקר זו, עד שיראה כאילו הוא צמח כאחת" (רמב"ם הלכות כלי המקדש ה,ו). וכשהיה כהן גדול זה נכנס פעם בשנה לקודש הקדשים היה מתפלל על פרנסתם של ישראל (יומא דף נג,ב). בן אלעשה חש שבתחום הכלכלה הוא נחשב כמו 'הכהן הגדול', שהרי היוזמות הכלכליות שלו מביאות פרנסה לכלל ישראל, ולכן עליו להיראות כמו הכהן הגדול, והוא בזבז ממון רב כדי להסתפר כמו הכהן הגדול, ורבי יהודה הנשיא הצדיק את מעשהו.

אולם בר קפרא, רצה שרבי יחזור בו מ'חכמה' זו, כלומר מה'בית' הסמלית הזו שנסואה לבן אלעשה. ולכן הוא רצה שרבי ו'חכמתו' של רבי (אשתו הסמלית) ירקדו לפניו וישרתו אותו. רבי ש'מרקד' לפני בר קפרא ו'אשתו' של רבי שמשרתת את בר קפרא במזיגת יין. מזכירים את דויד המלך שמרקד ומבזה את עצמו בפני הארון שבו לוחות הברית וספר התורה. מיכל בת שאול לא יכלה לסבול זאת ואמרה לו שהוא "נגלה היום לעיני אמהות עבדיו פהגלות נגלות אחד הרקיס". וגם רבי ו'אשתו' (חכמתו) מבזים כאן את עצמם בפני בר קפרא כמו "אחד הרקיס". אולם כשם שדויד הצדיק את עצמו ואמר שהוא מתבזה בפני ה': "וְשִׁחַקְתִּי לְפָנָי ד' ", כך במעשה זה יש צידוק בהתבזות הסמלית של רבי בפני בר קפרא, ומשום שחכמתו של בר קפרא מייצגת את רצון ה'. וההתבזות הסמלית של רבי (ו'אשתו') מרמזת שרבי חוזר בו כעת מדעתו הקודמת. מתחילה הוא מצא טעם במרדף אחר העושר, אך כעת הוא רואה בכך חיבור חסר טעם, כמו החיבורים שהתורה מכנה אותם 'יתועבה' או 'תבלי' וכדו'. והמעשה ממשיך ומספר שברן אלעשה ו'אשתו' (חכמתו) לא יכלו לסבול זאת ועזבו את המקום. כלומר, מעתה ו'חכמתו' (אשתו) של ברן אלעשה אינם עוד קשורים לרבי.

שיטת הרמב"ם

ההבנה ששרשרת המעשים ברבי ובר קפרא שמובאת כאן בתלמוד הבבלי במסכת נדרים מתפרשת באופן סמלי מתבקשת גם מן הרמב"ם, וכדלקמן. בתלמוד הירושלמי במסכת מועד קטן (פ"ג ה"א) מסופר שרבי יהודה הנשיא ("רבי") היה מכבד את בר אלעשה (בן אלעשה), ודעתו של בר קפרא לא היתה נוחה מכך, והוא רצה להתל בברן אלעשה, והוא היתל בו בנוכחות רבי, ובתגובה לכך אמר רבי לבר קפרא, שהוא לא ימנה אותו לדיין. במאמר הקודם "חידת בר קפרא" התבאר שהחידה של בר קפרא לעגה לרודפים אחרי העושר, ובירושלמי שם מובא שרבי קבע שבר קפרא שאינו מסכים עמו אינו ראוי להתמנות לדיין. אולם בהקדמת הרמב"ם ליד החזקה הוא כותב שבר קפרא היה בבית דינו של רבי, ומכאן שלדעת הרמב"ם רבי מינה בסופו של דבר את בר קפרא לדיין והוא אף היה מגדולי החכמים שהיו בבית דינו של רבי. דברי הרמב"ם הם אמנם נגד דברי הירושלמי שם, אך לפי מה שהתבאר אגדת הבבלי באה לחלוק על אגדת הירושלמי שם. והיא באה לומר, שבסופו של דבר רבי קיבל את שיטת בר קפרא והוא התבטל בפניה, ורבי דחה את שיטת ברן אלעשה. ועל כך הסתמך הרמב"ם כשקבע שבר קפרא היה חבר בבית דינו של רבי.

¹ המספר "עשרים וארבע" מופיע בכמה אמרות תמוהות בתלמוד בענין עגול שהיקפו "עשרים וארבע" והוא מקיף ריבוע שהיקפו "שש עשרה", ונאמר שם כלל שגוי מבחינה חשבונית. ובמאמר "[ריבוע שיוצא מהעיגול](#)", התבאר שחכמי ישראל ידעו שהכלל אינו נכון מבחינה חשבונית, וכוונתם היתה לכלל בחכמת חיים בענין המרדף אחר העושר.

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"י)

Jerusalem, Israel

ירושלים, ישראל
אב, תשע"ה

ייצוא אתרוגים לחו"ל בשמיטה

השאלה

קיבלנו פנייה מכמה מגדלי אתרוגים ששטמו את הקרקע בשנת השמיטה הנוכחית ונתקלים בקשיים בשליחת אתרוגים לקהילות בחו"ל אחרי שהותר להם לשלוח על ידי בית הדין. אנו מניחים שהבעיה התעצמה מכיוון שבשנים האחרונות ניטעו פרדסים רבים של אתרוגים במרוקו (בנוסף לאלו שהיו שם גם בשמיטה הקודמת) ובנוסף הרבה מפיצים אינם סומכים על הרבנים שהתירו לשלוח אתרוגים מארץ ישראל גם בשמיטה. משמעות הדבר אינה רק שבשנה זו תהיה פגיעה חמורה באתרוגים (וכנראה גם בהדסים) מארץ ישראל אלא שגם בשנים הבאות, בעקבות הזרמת כספים רבים כל כך למגדלים במרוקו, התחרות מול המגדלים מישראל תהיה קשה ביותר. אנו מבקשים לבדוק את עמדת "ארץ חמדה" בנושא ואם אכן ההיתר לשלוח לחו"ל אתרוגים הקדושים בקדושת שביעית מבוסס דיו, ולעודד את יהודי חו"ל ליטול גם בשנה זו את ארבעת המינים מהארץ (מה שמשיפע כאמור גם על העתיד).

תשובה

- א. לדעת רוב הפוסקים חל איסור להוציא פירות שביעית לחו"ל¹, אך יש פוסקים הסוברים שאין כלל איסור להוציא פירות שביעית לחו"ל².
- ב. רוב הפוסקים³ התירו הוצאת אתרוגי שביעית לחו"ל מכמה טעמים:
 - 1) אין איסור להוציא אם יש שפע מאותו המין בארץ⁴.
 - 2) ייתכן שבימינו לא חלה על האתרוגים קדושת שביעית או שעל כל פנים אין איסור להוציאם לחו"ל כיוון שאינם מיועדים לאכילה⁵.
 - 3) האיסור להוציא חל על פירות החייבים בביעור, ואילו אתרוג בזמננו אינו חייב בביעור⁶.
 - 4) גם אם יש חובת ביעור על אתרוג, הרי שאין איסור לשלוח פרי שלא יחזיק מעמד עד הביעור⁷.
 - 5) יש שכתבו שכל האיסור הוא רק בזמן הביעור או אחריו ולא לפני זמנו⁸.
 - 6) פירות אוצר בית דין פטורים מביעור ולכן אין איסור לשלוח אותם לחו"ל⁹.
 - 7) יש לסמוך על הסוברים שמותר להוציא לחו"ל לצורך סחורה¹⁰.
 - 8) האיסור קיים רק על אכילת פירות מארץ ישראל בחו"ל, ולא על שימוש בהם¹¹.
- ג. הרוצה לחשוש לדעות המחמירות ואוסרות את הוצאת האתרוגים לחו"ל - ימכור את פרדסו במסגרת 'היתר המכירה', ואף אם אינו מסתמך עליו לשאר העניינים יוכל להסתמך על המכירה כסניף נוסף לכל ההיתרים דלעיל^{12, 13}. בכל מקרה האתרוגים אינם נאסרים כשיוצאים לחו"ל¹⁴, גם אם חל איסור להוציא אותם. ולפיכך המוציא - יש לו על מי לסמוך אם ירצה, והנוטל את ארבעת המינים בחו"ל יכול ליטול לכתחילה אתרוגים אלה אף אם בעצמו היה מעדיף להחמיר ולא להוציא לחו"ל, שהרי האתרוגים לא נאסרו והוא עצמו אינו עובר על שום איסור (וכיוון שלמוציא יש על מי לסמוך הרי שאפילו לדעת האוסרים להוציא אין שום חשש של 'לפני עור' או 'מסייע' וכדומה ברכישה ממנו או אף בהזמנה מראש¹⁵).
- ד. יש להקפיד על כללי איסור סחורה בשביעית גם באופן זה, ויש עדיפות לקנות בסטים, כשמדגישים כי המחיר הוא על ההדסים¹⁶ שעליהם כמעט לכל הדעות לא חלה קדושת שביעית.
- ה. מצווה גדולה לתמוך בחקלאי ארץ ישראל, ובייחוד באלה אשר מקפידים על מצוות השמיטה¹⁷. וכמו כן יש עניין גדול בברכה בסוכות על אתרוגים מארץ ישראל¹⁸.

¹ המקור לאיסור זה נמצא במשנה (שביעית ו, ה) ובספרא (תורת כהנים) [בהר פרשה א אות ט] שם לומדים איסור זה מפסוק: 'ולחיה אשר בארצך', ונפסק ברמב"ם (שמיטה ה, ג).

בטעם האיסור נאמרו כמה הסברים:

א. ר"ש, רא"ש וברטנורא (על המשנה) - 'ביעור פירות שביעית צריך להיעשות בארץ ישראל.

יש לציין שהר"ש והרא"ש הביאו את הברייתא (תוספתא שביעית ה, א) שהביאה הגמרא בפסחים (נב, א) שלדעת תנא קמא (לחלק מהגרסאות - רבי) פירות שביעית שיצאו לחו"ל מתבערין במקומם ולדעת ר"ש בן אלעזר - יחזרו לארץ ויתבערו. הר"ש כתב שמשנתנו האוסרת את הוצאת הפירות לחו"ל - "סתמא כר"ש בן אלעזר", אך בהמשך דבריו הקשה על מאן דאמר (בפסחים שם) הלכה כר"ש בן אלעזר - כיצד סטה מ'סתם משנה' שאינה סוברת כך לכאורה, ותירץ: 'אולי מודה ר"ש בן אלעזר שאין מוציאין מדברים אלה משמע שמשנתנו אינה כר"ש בן אלעזר, ולפי זה צריך להגיה וכך אכן הגיה במסורת הש"ס 'סתמא לאו כר"ש בן אלעזר'. אלא שעדיין צריכים הדברים ביאור לגופם, ונראה (לגרסה זו) שלפי סברתו הראשונה של הר"ש לדעת ת"ק שבברייתא (וסתם המשנה) אסור להוציא, אך אם הוציא אין צריך להחזיר אלא מבער את הפירות במקומם, ולדעת ר"ש בן אלעזר להפך: מותר להוציא אלא שחייב להחזיר את הפירות לארץ ולבערם בה (ושמא היינו דווקא אם הגיע זמן הביעור אבל מותר לאכול בחו"ל קודם, ושלא כאמור בספרא (וראה להלן לעניין פירוש דברי הספרא עצמם). ואף שבראש דבריו של הר"ש כתב שטעם משנתנו הוא שפירות שביעית צריכים ביעור בארץ, וזה לכאורה אכן תואם לדברי ר"ש בן אלעזר, נראה שסבר שלדעת ת"ק חובת הביעור בארץ גוררת את איסור ההוצאה לחו"ל, אבל אם עבר והוציא אינו צריך להחזיר את הפירות לארץ משום שכבר הפסיד את קיומה של חובה זו או שאינה אלא חובה

לכתחילה (ושמא לא זה טעמו אלא שהפירות נאסרים באכילה מיד לדעתו, והשהיית ביעורם עד לחזרה ארצה עלולה להביא לידי מכשול, או שמדובר שהגיע זמן הביעור ולכן יש לבער מיד ולא להשהות את הביעור כדי להחזיר את הפירות לארץ, ולביאורים אלה אין פירוש דברי תנא קמא שרשאי לבער במקומם אלא שחייב לעשות כך). ואילו לדעת ר"ש בן אלעזר (לפי סברת הר"ש בתחילה) ההוצאה מותרת אלא שיש חיוב להחזיר ולבער בארץ (ולמסקנת הר"ש מודה שאסור להוציא אלא שסובר שאף המוציא לא הפסיד מצוותו וחוזר ומבער בארץ).

אכן אפשר לבאר את דברי הר"ש בדרך אחרת ועל ידי תיקונים אחרים בלשונו (וכך נקטנו בשו"ת במראה הבזק חלק ו תשובה צט א) כי לא הודגש שם שהדברים תלויים בתיקון הנוסח בר"ש). לדרך זו תמיהתו אינה על מאן דאמר הלכה כר"ש בן אלעזר אלא על מאן דאמר דאין הלכה כמותו (ולפי זה אכן יש לגרוס "סתמא כר"ש בן אלעזר" אלא שיש שלהוסיף את המילה "לאו" – לא במשפט זה כהגהת מסורת הר"ש אלא – בתמיהה על מאן דאמר הלכה כו' שבה יש לגרוס "הלכה לאו כר"ש בן אלעזר" או "אין הלכה כר"ש בן אלעזר") ותירוצו אינו שר"ש בן אלעזר מודה לכתחילה אלא שרבי מודה לו (וכך אכן הוגה בהגהות מהר"י לנדא, לבעל נודע ביהודה, בדברי הר"ש "אין הלכה", ר"י [=רב] מודה לרשב"א).

כדרך זו נקט וביאר גם פאת השולחן (שביעית ה, נו) עיינו שם, שאומנם לא ביאר בפירושו כיצד יש להגיה בדברי הר"ש אבל ביאר את דבריו כנ"ל וציין שיש בדברים טעות סופר. אף בבית רידב"ז (רבי יעקב דוד בן זאב וילובסקי, על פאת השולחן שם אות יח) בהתייחסו לדברים אלה נקט בפשטות כדרך זו וכדברי פאת השולחן שתירוצו של הר"ש הוא שתנא קמא מודה לר"ש בן אלעזר (ולא להפך), וכך נקט גם הרב אברהם מנחם הלוי שטיינבערג מבראדי (בעל מחזה אברהם) במכתבו לרב נחום וויידענפעלד (בעל חזון נחום) שהובא במשמרת להבית (על בית רידב"ז).

גם הרב קוק (שבת הארץ, קונטרס אחרון סימן כג) נקט כדרך זו בהגהת וביאור דברי הר"ש וציין שכן הגיה מהר"י לנדא. גם מהאגרות משה (אורח חיים א, קפז ואורח חיים ה, מב) נראה שהבין בדברי הר"ש (בסברתו הראשונה שלפיה לא נאמר שר"ש בן אלעזר או רבי מודים זה לזה) שלדעת רבי אין איסור כלל בהוצאת פירות שביעית לחו"ל (ולא חיוב להחזירם אם יצאו), והיינו כפי הביאור שנקטנו בתשובה הנ"ל.

פאת השולחן שם ציין שגם מדברי תוספות בפסחים שם ד"ה רב ספרא שהקשו בשם ריב"א כיצד נהג רב ספרא שלא כדברי המשנה, מוכח שסברו כתירוץ הר"ש – היינו לפי ההגהה האמורה – שתנא קמא מודה לר"ש בן אלעזר לכתחילה, שאם לא כן יכולים היו לומר שרב ספרא סבר שאין הלכה כר"ש בן אלעזר. אמנם פאת השולחן עצמו מציע לתרץ אכן כך את קושיית התוספות וממילא לפסוק להלכה שאין איסור להוציא את הפירות לחו"ל, ועכ"פ לסמוך על הסברה לפסוק כך, וכפי שיבואר להלן הערה 2.

דרך זו אומנם מצריכה הגהה מרובה יותר מזו שהצענו לעיל בלשון הר"ש אך היא רהוטה יותר מבחינת ביאור השיטות עצמן ומסתבר שלפיכך נקטוה כל הפוסקים הנ"ל.

וראה עוד להלן בביאור דברי הר"ש בפירושו לתורת כהנים. וכן דרך אחרת בביאור דבריו במשנה.

ב. רב"ד (פירושו על תורת כהנים שם) וערוך השולחן (כד, כה) – כדי שהפירות לא יתחלפו בפירות חו"ל וינהגו בהם כפירות חולין. יוער כי בדבריו משמע לכאורה שעיקר האיסור אינו להוציא את הפירות לחו"ל אלא שאסור לאוכלם שם, ולפי זה אפשר שלשון התורת כהנים "מה שבארצך אתה אוכל [...] שמעתי שמוציאין לסוריא" וכי פירושה שהרוצה לאכול רשאי להוציא לסוריא (לדעת רבי שמעון) אך לא לחו"ל, אבל מי שאינו מתכוון כלל לאוכלם – לא נאסר להוציא את הפירות. ואומנם מצד הסברה שכתב יש לאסור את עצם ההוצאה מטעם זה, אך כאמור אין הדבר מפורש וייתכן לומר שמשאסרו את האכילה די בכך כדי למנוע בדרך כלל את ההוצאה וכדי שאם יארע שיזדקק אדם להוציא את הפירות לחו"ל – יזהר שלא יתחלפו בפירות חו"ל. ומפורש בדבריו שאם הוציא את הפירות – לא נאסר איסור עולם (ולכן גם אין לאסור את ההוצאה מטעם הפסד פירות שביעית) אלא רשאי להחזירם ארצה ולאוכלם, ולענייננו נפקא מינה (ועמד בזה כבר האגרות משה – אורח חיים ה סימן מב, עיינו שם) שאין מקום לומר שאתרוג של שביעית שיצא לחו"ל נאסר באכילה ונפסל משום כך מקיום המצווה (כיוון שאין אדם יוצא אתרוג האסור באכילה).

עוד יוער כי הר"ש בביאורו לתורת כהנים כתב כטעמו של הרב"ד, ולכאורה צריך עיון. ושמא לדבריו אכן שני דינים נשנו כאן איסור אכילת פירות שביעית שיצאו לחו"ל (ואולי אף איסור הוצאתם לכתחילה) משום החשש שיתחלפו בפירות חו"ל וחובת ביעורם בארץ שממיתה לדעת ר"ש בן אלעזר חובה להחזירם ארצה אם יצאו לחו"ל. ולכאורה משמע שחובה זו היא רק בהגיע זמן הביעור, שהרי אם לא כן היה לו לומר שאיסור האכילה בחו"ל הוא משום ביטול חובה זו ולא נצרך היה לטעמו של הרב"ד, או שתנא קמא חולק על חובה זו מכל וכל (ולא רק על חובת ההחזרה של הפירות לארץ) ולכן, לביאור דעת תנא קמא, נדרש טעמו של הרב"ד. ועיינו בית רידב"ז (שביעית ה, יח) שכתב שאכן האיסור הוא רק אם ישתהו הפירות בחו"ל עד זמן הביעור, אבל מותר לאוכלם שם קודם לכן, ומדברנן אסור להוציא כמות גדולה אפילו הרבה לפני זמן הביעור – שמא לא יכלה לאוכלם עד הגיע הזמן. (והאיסור לאוכלם שבחו"ל שנאמר בתורת כהנים לפי זה אינו להלכה או שאינו אלא איסור דרבנן כשמוציא כמות גדולה או סמוך לזמן הביעור וכהנ"ל. ובתשובתו שנדפסה שם בסוף הסימן כתב שהאיסור המדובר הוא בהגיע זמן הביעור, שאז – בארץ יכול לאכול, וכל מה שאוכל בזמן – מקיים בזה את חובת הביעור ורק מה שאינו אוכל – צריך לבער, אבל בחו"ל אינו מקיים באכילתו את חובת הביעור, והתורת כהנים סובר כר"ש בן אלעזר שגם משהוציא את הפירות לחו"ל מחויב להחזירם ארצה, בהגיע זמן הביעור, ולבערם בארץ. וכל זה כמובן שלא כטעמו של הרב"ד לאיסור זה. ועיינו עוד בדבריו בהערות כו–כט לקונטרס משמרת להבית לגר"י וויידענפעלד (על בית רידב"ז) לפרק ה, יח ששב לחזק בהם את דבריו הנ"ל).

ג. ר"ש סירילאו (בירושלמי על משנה זו) וגר"א (פירושו על תורת כהנים) – חל איסור לאכול פירות שביעית בחו"ל. הר"ש סירילאו הביא גם את פירושו של הרב"ד, אבל הוא עצמו פירש שחובה לבער פירות שביעית – בין באכילה, טרם הגיע זמן הביעור, ובין בביעור כפשוטו, משהגיע זמן – בארץ דווקא, משום שקרויים הם "קדש". והשווה את דין פירות שביעית שיצאו לחו"ל לדין יוצא בקדשים. ולפי זה נמצא שאם יצאו נאסרו ולא תועיל החזרתם להחזרתם באכילה, ושלא כדברי הרב"ד. ועיינו בבית רידב"ז בתשובה שבסוף סימן ה שבתוך משאו ומתנו בביאור התורת כהנים כתב שאין לפרש שלדעת תנא קמא יש לבער את הפירות בחו"ל קודם זמן הביעור משום שנאסרו באכילה, שכן אפשר להחזירם לארץ ולאוכלם ושלל את האפשרות לבאר שיש בהם פסול מעין פסול יוצא. עוד עיינו בקונטרס משמרת להבית לגר"י וויידענפעלד (על בית רידב"ז) לפרק ה, יח שהציע לומר שבדרשה שממנה נלמדת חובת ביעור בארץ דווקא נכללת גם חובת אכילה בארץ דווקא, אם כי ביאר זאת בדרך שונה מעט ממה שמשמע מהר"ש סירילאו והרידב"ז בהערות כו–כט שם, הנ"ל, תמה על זה, עיינו שם.

ד. רידב"ז (בית רידב"ז שביעית בתשובה שבסוף סימן ה ושלא כדבריו שם באות יח) – כדי לא לגמור את מקורות האספקה בארץ. ומבואר מדבריו שם שמה שכתב שם לעיל (אות יח) הוא אם נפרש שהאיסור הוא מן התורה (מדרשת הפסוק "בארצך"), אך מדברי הרב"ד נראה שהאיסור הוא מדברנן והפסוק אינו אלא 'אסמכתא' (וכן כתב הרידב"ז בהערה כו הנ"ל למשמרת להבית) ולפי זה טעמו של האיסור הוא כאמור בתשובה זו. ואכן הביא שם גם את טעמו של הרב"ד, ועיינו להלן בנוגע לשיטתו שכשיש שפע פירות בארץ אין איסור בהוצאתם לחו"ל.

בשו"ת במראה הבזק חלק ו תשובה צט דנו בהרחבה בטעמים אלו. ועל האמור שם יש להוסיף את שכתבנו כאן. אשר לחומרת האיסור – מדברי הרב"ד כתב טעמים לאיסור משמע שזהו חשש דרבנן (והפסוקים שנדרשו בעניין הם אסמכתא), וכן נראה מרוב האחרונים שחומר האיסור הוא דרבנן – וכן כתבו הרב יהושע צבי מיכל (ידוע כרב הירש מיכל) שפירא (ציץ הקודש א, סימן טו), הרב משה פיינשטיין (אגרות משה אורח חיים ה, מב) והרב יוסף ליברמן (שו"ת משנת יוסף ב סימן כד עיינו שם באורד), ועיינו בדברי הרידב"ז הנ"ל שמהם נראה כי מסקנתו היא שהאיסור הוא מדברנן אף שבתחילה סבר אחרת (וכך ביאר משנת יוסף הנ"ל בדבריו). אמנם הרב יעקב אריאל

שליט"א (באהלה של תורה ג, ח עמוד ואילך 86) כתב שיתכן שהאיסור הוא מדאורייתא, ובהמשך דן אם יש לתלות זאת במחלוקת הראשונים בשאלה מהי מהות מצוות הביעור והציע גם לחלק בין הוצאה לחו"ל במגמה לבטל את מצוות הביעור (בארץ, וודאי אם מהות המצווה היא הפקרת הפרי לשימוש הכול – בארץ – כפשט הפסוק שממנו דרשו איסור זה "תהיה כל תבואתה לאכול ולבהמה ולחיה אשר בארצך") (הוצאה לחו"ל שאומנם עולה לגרום לתוצאה זו אך אין זו מטרתה).

הדברים אמורים כמובן רק בזמן ששביעית נוהגת מדאורייתא, ולא כך בזמן הזה שבו לרוב הדעות השביעית עצמה אינה נוהגת אלא מדרבנן, אלא שעם כל זה איסור הנוהג מדאורייתא בזמן ששביעית דאורייתא חמור יותר גם בזמן הזה מאיסור שכל עיקרו מדרבנן. פאת השולחן (לרבי ישראל משקלוב, בית ישראל ה, נו) דן בדברי הגמרא בפסחים (נב, ב) שרב ספרא הוציא פירות שביעית לחו"ל. ואכן תוספות שם (ד"ה רב ספרא) הקשו קושיה זו, ותיצרו שני תירוצים: א. מותר להוציא לסחורה מותרת. ב. רב ספרא הוציא בשוגג, אך פאת השולחן יישב שיתכן שרב ספרא חלק על משנה זו ולדעתו היא סוברת כרבי שמעון בן אלעזר, וכפי שיוסבר להלן, וכך הלכה (אך עיינו שם בבית רידב"ז ה, יח שחלק על דברי פאת השולחן שדחה דברי התוספות מהלכה ודחה את ראייתו לכך). וכן כתב הרב קוק (שבת הארץ, קונטרס אחרון סימן כג ועיינו שם שהעלה אפשרות לומר שכן הלכה ואפשרות נוספת שהדבר מוטל בספק ולכתחילה מחמירים אך בדיעבד או בבשעת הדחק – וציין שנידון דידן הוא שעת הדחק - מקילים). גם הרב משה פיינשטיין (אגרות משה אורח חיים א, קפו ואורח חיים ה, מב) כתב שלדעת הר"ש (שביעית ו, ה לפי סברתו הראשונה ולא כתיצוצו שלכתחילה מודה תנא קמא לר"ש בן אלעזר) האיסור להוציא פירות שביעית לחו"ל כלל לא נפסק להלכה, כיוון שהאיסור תלוי במחלוקת רבי שמעון בן אלעזר ורבנן (תנא קמא או רבי – בהתאם לגרסאות השונות בתוספתא) אם חייבים לבער את פירות השביעית דווקא בארץ או שאפשר לבערם בחו"ל, ואין הלכה כרבי שמעון בן אלעזר, ולכן אין הלכה ככל המקורות האוסרים.

אמנם רידב"ז מעלה אפשרות שאולי מותר לשלוח אתרוגים לחו"ל רק אחרי זמן הביעור שהוא חודש שבט (בהגהתו – "שו"ע לשבת" בפאת השולחן ה, יח לעניין ההיתר להוציא לאחר זמן הביעור, ובבית רידב"ז ה, יג לעניין המועד – חודש שבט. וראה עוד קונטרס משמרת להבית, לרב נחום וויידענפעלד שנדפס עם בית רידב"ז ועוסק בדבריו – במכתבו של הרב אברהם מנחם הלוי שטיינבערג מבראדי ובתשובתו של הרב נחום וויידענפעלד בשם הגר"ש סלנט. וכל זה אם נהוג 'ביעור' באתרוגים גם בזמננו – ראה בדברי רידב"ז בהגהותיו לפאת השולחן "שו"ע לשבת" ה, יח וח, יג הנ"ל ובבית רידב"ז ה, יח ובהערה ל על דברי הרב נחום וויידענפעלד הנ"ל, ולהלן הערה 6).

אלא שלמעשה היתר את משלוח האתרוגים לחו"ל מהטעמים האחרים, ורק בדונו באופן כללי בשאלת הוצאת פירות שביעית לחו"ל, גם כשלא שייכים טעמי היתר, כתב שלאחר זמן הביעור אין איסור בכך (והיינו לסברה שטעם האיסור הוא חובת ביעור בארץ - עיינו לעיל הערה 1 - וההיתר האמור כאן אינו "לאחר זמן הביעור" גרידא, אלא לאחר שהתקיים ביעור בפועל, היינו לשיטת שביעור פירות שביעית הוא הפקר ולא כילוי הפירות, שלאחר שהתקיים אין סיבה לאיסור). ובהקשר זה ציין את חודש שבט כמועד הביעור (וכאמור: זאת בהנחה שדין ביעור נהוג באתרוגים גם בזמננו, הנחה שהוא מצדד לומר שאינה נכונה ושממילא אין בהוצאת אתרוגים לחו"ל איסור כלל). הרב בן ציון אבא שאול (אור לציון שביעית בסוף הספר בהערה על הרמב"ם ה, יג) כתב שכל ההיתרים שנכתבו לקמן, אינם נכונים לדברי הרמב"ם, אלא רק לדעות הפוסקים האחרות, נימוקו הוא שהרמב"ם סתם ולא חילק בדבר.

לגבי הסברה הנ"ל שמותר להוציא פירות שביעית לאחר הביעור יש להעיר שהרמב"ם סובר שביעור פירות שביעית הוא כילויים, וממילא פשיטא שלשליטתו לא שייך לדבר על היתר להוציאם לאחר זמן הביעור, אך לפי מה שהתקבל לפסוק שלא כדברי הרמב"ם בנקודה זו – אין דיוקו של האור לציון מהרמב"ם מעלה או מוריד שהרי אין ראייה שהרמב"ם יחלוק על עיקרו של היתר זה, אלא שאין הוא שייך לשיטתו. מכל מקום הוצאת האתרוגים לחו"ל היא לפני מועד הביעור והיתר זה אינו נוגע אליה. עוד יש להעיר שדברי האור לציון נוגעים רק להיתרים המתבססים על ההנחה שיש באתרוגים קדושת שביעית, אולם לסברה שאין בהם קדושה כלל – פשיטא שאין סתירה מדברי הרמב"ם.

כך כתב רידב"ז (בית רידב"ז שביעית בתשובות שבסוף סימן ה) וכתב שלא זו בלבד שלשיטתו (באותה תשובה ולא כמו שכתב שם לעיל אות יח) שטעם האיסור הוא כדי שלא יחסרו פירות בארץ, שאין זה שייך כשיש בה שפע והפירות עתידים להירקב בה, אלא אף לטעמו של הראב"ד שהוצאת הפירות לחו"ל נאסרה מחשש שיתחלפו בפירות חו"ל ולא ינהגו בהם קדושה בימינו כיוון שהפירות ירקבו אם יישארו בארץ הרי שיש לשלוח את הפירות לחו"ל.

אמנם הרב יוסף ליברמן (משנת יוסף ב, כה) הקשה עליו איך התיר גזרת חכמים על בסיס טעמו של האיסור, לפי דעתו, והלוא אף כשבטל טעמה של גזרה אין אנו רשאים לבטלה. והוסיף שאם יישארו הפירות בארץ וירקבו אין האדם עובר כל איסור שהרי אינו מאבדם בידיים, מה שאין כן אם יוציאם לחו"ל ובשל כך יתחלפו בפירות חו"ל ולא יישמרו בקדושה, שבוז יעבור האדם על איבודם בידיים. וכן הביא מספר זיו הים (ב [צ"ל: שביעית א], עמוד רב) שגם הוא הקשה עליו קושיה דומה.

ואפשר שיש ליישב קושיה זו, שאין ביטול תקנה משום שבטל טעמה דומה לנידון דידן שבו לא רק שבטל טעמה של התקנה אלא שהותרתה על מכונה תביא להפסד פירות שביעית (וכל שכן לפי טעמו של הראב"ד הכרוך בעצמו בדיני קדושת שביעית ובחשש מביטולם שיש מקום לומר שלא נאמרה התקנה במקום שבו אדרבה ההקפדה עליה היא שתביא להפסד פירות שביעית), ואף הטעם של טובת כלכלת ארץ ישראל, שהוא טעמו של הרדב"ז עצמו, מחייב עתה את היפוכה של התקנה, שכן אם לא יוצאו הפירות לחו"ל תיגרם פגיעה לכלכלת ארץ ישראל.

וכלפי טעמו של הראב"ד יש לומר אף יותר מכך, שאין כאן 'תקנה' ו'גזרה' העומדת בפני עצמה, אלא שבמציאות הורו חז"ל איסור להוציא את הפירות לחו"ל משום שהעריכו שהדבר יגרום בחלק מהמקרים לאכילתם של בקדושת שביעית, וכיוון שאין זו בגדר 'תקנה' לא שייך לגביה הכלל שאין התקנה בטלה כשבטל טעמה.

כמו כן יש להשיב על דברי שבהותרת הפירות שירקבו אין עבירה כיוון שאינו מאבדם בידי, ויש להשיב שאף אם כן הדבר מכל מקום כשעומדות לפנינו שתי האפשרויות – הותרת הפירות לריקבון ואובדן או הוצאתם לחו"ל ושימוש בהם – גם אם הנוקט שב ואל תעשה ומביא לידי הראשונה אינו עובר בשום איסור, מכל מקום ודאי שמגמת התורה שאמרה "לאכלה" מורה על העדפת האפשרות השנייה, וכל שכן לשיטת הרמב"ן (בהוספות לספר המצוות מצוות עשה ג) שאכילת פירות שביעית היא מצווה (ואמנם החזון איש – שביעית סימן יד אות י נקט שאין זו מצוות עשה חיובית אלא עשה שעליו עובר המאבד פירות שביעית בידיים או סוחר בהם משום "לאכלה ולא להפסד", "לאכלה ולא לסחורה". אבל פשוט דברי הרמב"ן שיש בזה אכן מצווה ממש, וכך הבין בדבריו המגילת אסתר – שם, וכך נראה מדברי מרן הרב קוק בשבת הארץ – קונטרס אחרון כא, אם כי לא כתב בלשון החלטית אלא כמסתפק). והמוציא למטרה כזו ודאי אינו נחשב למאבד את הפירות אפילו בגרמא, ולהפך – מצילים הוא בסבירות מסוימת לפחות מן האיבוד (אף שעדיין ייתכן שיאבדו או יאכלו שלא בקדושה), וגם אם אחר יאכלם לבסוף שלא בקדושה – אין אדם צריך להימנע מהצלת הפירות (בסבירות מסוימת) מחשש שמא אחר יעבור איסור ויאבדם אחר כך או יאכלם שלא בקדושה, ואין זה דומה להוצאת הפירות בזמן שיכולים הם להיוותר ולהיאכל בארץ שבה אין המוציא מציל את הפירות מאיבוד, ואם לבסוף יאבדו או יאכלו שלא בקדושה הרי הוא הגורם לכך. (ניסודו של ביאור זה הוא ההנחה שהאיסור להוציא לחו"ל אינו משום 'לפני עור' – מחשש להכשלת האחר, שכן לא מצינו 'לפני עור' ככהאי גוונא ואפילו לתת לחברו להדיא דבר שעלול להיכשל בו אין איסור כשיש תלות שישתמש בו בהיתר, אלא שהאיסור הוא משום שיתכן שבכך המוציא עצמו גורם לפירות להיאבד או להיאכל שלא בקדושה. וממילא כשההוצאה עושה את הדבר ההפוך – משפרת את סיכויי הפירות שלא להיאבד – אין בה איסור. ועיינו במשמרת להבית – בדברי הרב נחום וויידענפעלד והרב אברהם מנחם הלוי שטיינבערג ובהערות הרידב"ז עצמו שחזק את דבריו בעניין זה, וגם מדבריהם עולה שאכן הנידון הוא משום גרמא של הפסד הפירות ולא משום הכשלת אחר בהפסד בידיים, עיינו שם שהאריכו לבאר שכך הדבר ומדוע אכן יש איסור בגרמא זו).

מכל מקום לעניין אתרוגים שסביר להניח שבין כך ובין כך לא יאכלו אלא ישמשו למצוותם ולאחר מכן ירקבו – ספק אם קיימת סברת ההיתר של הרידב"ז, אלא שלאידך גיסא יש לומר מאותו טעם עצמו גם שהאיסור מעיקרו אינו שייך בהם, אם משום שאין חשש שהוצאתם לחו"ל תגרום לאכילתם שלא בקדושה או למחסור באוכל בארץ (ולא מצינו שחששו למחסור בארבעת המינים למצווה) ואם כדלהלן משום שיייתכן שאין בהם קדושה כלל ועיקר.

במקורות שלהלן נאמר כי כיוון שבימינו לא מצוי שאוכלים אתרוגים, וכמעט כל האתרוגים מיועדים אך ורק למצוות ארבעת המינים, הרי שלא חלה עליהם קדושת שביעית כלל, ולכן אין כל איסור בהוצאתם לחו"ל או שאף אם חלה עליהם קדושה שמישור העקרוני מכל מקום לא שייך בהם "לאכלה ולא לסחורה" ו"לאכלה ולא להפסד" ואף לא איסור הוצאה לחו"ל הנלמד מהכתוב "לאכלה... ולחיה אשר בארץ תהיה כל תבואתה לאכול" או נסמך עליו.

את הסברה שאין באתרוגים אלה קדושה כלל כתבו הרב נחום וויידענפעלד במכתבו לרב אברהם מנחם הלוי שטיינבערג (המובא במשמרת להבית על בית רידב"ז, דף כב עמוד א, ועיינו שם שהביא סברה זו גם בשם אחיו "הרב מטשעביץ"). ומכל מקום יש לציין שכתב שם ששמע שבעיקר הסברה כבר עמד שו"ת עמ"ק [תניינא] סימן ח, אך אינו תחת ידו לעיין שם, ובאמת המעיין שם יראה שתפס כדבר פשוט שיש באתרוג קדושת שביעית ולא נקט את הסברה שכל שימוש בזמנו למצווה אלא לעניין איסור 'שמור נעבד', לסוברים שחל בשאר פירות הקדושים בקדושת שביעית. והרב שטיינבערג עצמו מכל מקום בספרו מחזה אברהם אורח חיים סימן קמז הביא את דברי השערי דעה והשיג עליהם וכן הביא את הדברים הנ"ל ממשמרת להבית וחלק עליהם, אלא שכתב כחיזוק לדבריו שדין המשנה בסוכה לט, א שיש באתרוג קדושת שביעית אמור באתרוג של מצווה כפי שמוכח מתוספות שם ד"ה יותר. ובאמת זה פשט המשנה אף ללא ראייה מתוספות, אלא שאין זו סתירה כלל לדברי הרב וויידענפעלד, שהרי טענתו היא שבזמן הזה אין מגדלים ולוקטים אתרוגים אלא למצווה, אבל גם הוא מודה שבזמן שגידלו ולקטו גם לאכילה חלה קדושה גם על אותם אתרוגים ששימשו למצווה, ובפרט שאף הם שימשו לעיתים גם לאכילה אחר כך ונלקטו גם על דעת אכילה - עיינו למשל במשנה סוכה מה, א "מיד התינוקות" וכו' ובגמרא שם מו, ב; ושם לו, ב "רבי תנינא מטביל ביה ונפיק"; הרב שלמה זלמן אויערבך (מנחת שלמה ג סימן קכז אות ג ובמהדרת 'מנחת תניינא' סימן קיח מעדני ארץ - שביעית סימן י אות ה) שאף צידד שגם אם חלק מהאתרוגים היו מיועדים לאכילה ואף ניטעו גם לשם כך, לא תחול קדושת שביעית על אתרוגים שנלקטו למצוות ארבעת המינים בלבד. (במעדני ארץ שם ציין גם הוא לדברי שו"ת שערי דעה כאילו נקט גם הוא כסברה זו, וצ"ע, ושם סמך על המובא משמו ולא ראה את הדברים במקורם שבו התבאר בפירושו כנ"ל שקדושה יש, לדעתו, גם בפירות כאלה). ואת הסברה שלא נאמרו באתרוגים אלה הדינים הקשורים בציווי "לאכלה" ו"יתיה כל תבואתה לאכול" כתב הרב שלמה זלמן בהר"ן (אבני קודש יורה דעה סוף סימן ב - עמודים קמט-קנ).

ואמנם מנחת יצחק (הרב יעקב יצחק ווייס, י, קיט) כתב שדעת רוב הפוסקים היא שיש קדושת שביעית באתרוג כיוון שכדי שיהיה כשר למצווה צריך שיהיה ראוי לאכילה (כמבואר בגמרא - סוכה לה, א), אלא שסברה זו צריכה עיון שהרי הפוסקים הנ"ל לא כתבו שהאתרוג אינו ראוי כלל לאכילה (ופשוט שהוא ראוי לכך), אלא שאינו מיועד לאכילה ולכן אין קדושת שביעית נוהגת בו. גם אם נאמר שכיוון שאתרוג למצווה צריך להיות ראוי לאכילה הרי שהנוטע על דעת שימוש למצווה נוטע במגמה שהאתרוג יהיה ראוי לאכילה – אין הכרח ולכאורה אין מקור שכוננה שהפרי יהיה ראוי לאכילה די בה כדי שתחול עליו קדושת שביעית למרות הכוונה (מעת הנטיעה) להשתמש בו בפועל למצווה בלבד. הדבר דומה לדברי צ"ח הקודש (סימן טו) בשם מהרי"ל דיסקין שאין בהדס קדושת שביעית, וביאר הרב טיקוצינסקי את טעמו (ספר השמיטה א פרק ז הערה 11) שאף שיש בהדס ריח, מכל מקום לא ניטע לשם ריח, אלא לשם מצווה, וכך נקט מנחת יצחק עצמו (חלק ו סימן קל) כדבר פשוט.

אמנם יש להעיר שהיא הנותנת שאף שעל סברה זו לגבי הדסים עמדו כבר הפוסקים הנ"ל, מכל מקום עולה מדבריהם עצמם - ואף תוך כדי דיבור - שהיה פשוט להם שבאתרוגים יש קדושת שביעית, אף שהמציאות שהם ניטעים ונלקטים למצווה בלבד הייתה גם בימיהם וללא ספק הייתה ידועה להם. ולכאורה יש לומר שטעמו של דבר הוא כעין סברת המנחת יצחק.

עמד בהערה זו הרב יהודה חיון (מנהגי החגים, סוכה וארבעת המינים, ארבעת המינים בנת השמיטה, ד) שהציע חילוק זה וציין כמקור לכך (אף שיש מקום לחלק) לדברי האור שמח (הלכות לולב פרק ח הלכה ב) שדן בחיוב אתרוג הנטוע ונלקט למצווה בתרומות ומעשרות, שמהרש"ם (סימן קצב) כתב שחיובו רק מדרבנן כיוון שאינו נלקט לאכילה, והוא חלק עליו וביאר שכיוון שצריך שיהיה בו היתר אכילה הרי זה כנלקט לאכילה.

ועיינו בדברי הרב שלמה יוסף זווין (הובא בקובץ מוריה שנה כג (תשס"א) י (רעד) עמ"ק) שדן בשאלה של תפיסת דמי האתרוג בקדושת שביעית (אם נמכר בשביעית שלא בהבלעה או באמצעות אוצר בית דין), ורצה לומר שכיוון שכל שוויו של האתרוג היום וכל מכירתו הם למצווה בלבד יש לומר שלא יתפסו המעות בקדושת שביעית כיוון שרק שוויו לאכילה נתפס בה. אכן יש לשים לב שלא לטעות בדבריו ולסבור שגם לדעתו אין באתרוג קדושה משום שנועד למצווה בלבד, ואדרבה מבואר ממנו שסובר שיש בו קדושה אלא שזו לא תיתפס במעות כיוון שאינו דמי אכילתו וברור שלולא הייתה בו קדושה כלל לא היה נזקק לטעם זה. ועיינו שם שביקש לדחות אף את סברתו הנ"ל ולהוכיח נגדה ממה שמצאנו שהנוטע לסייג ולקורות פטור מערלה אך הנוטע אתרוג למצווה חייב בערלה (כמבואר בירושלמי ערלה פרק א הלכה א). וביאר שטעם הדבר הוא שנוטע לסייג ולקורות – אין זה 'עץ מאכל' שחייבה התורה בערלה, אך אתרוג - כיוון שמתנאי הכשרו הוא שיהיה ראוי למאכל הרי זה 'עץ מאכל'. על פי זה רצה לומר שגם רכישת האתרוג למצווה נחשבת כרכישה אף לצורך אכילה שדמיה נתפסים בקדושה.

ואמנם את סברתו זו בהקשר שבו נאמרה אפשר לכאורה לדחות מעין ההערה הנ"ל בנוגע לסברת המנחת יצחק, שהדרישה שהאתרוג יהיה ראוי לאכילה אינה מצריכה כוונה לאוכלו בפועל ואינה טעם לראות את רכישתו כרכישה לצורך אכילה. ברם לעצם שאלת קדושת השביעית באתרוג מובנת סברה זו יותר ומסתבר להטעים על פי דרכו של הרב זווין גם את סברת המנחת יצחק, שיש לומר שכשם שאתרוג חייב בערלה אף שניטע למצווה כך גם לעניין שביעית. וביאר הדבר יש לומר שכיוון שהאתרוג צריך להיות ראוי לאכילה הרי הוא מוגדר 'מאכל' ופרי אף אם אין זו מטרת נטיעתו ולכן תחול עליו קדושת שביעית כשם שיחול עליו איסור ערלה.

אכן במכתב הרב וויידענפעלד שמשמרת להבית (שם) ביאר שדווקא בערלה מבואר בירושלמי שיש לחלק בין נוטע למצווה לנוטע לעצים, כיוון שבנוטע אתרוג למצווה הרי כוונתו לפרי, והפרי הוא שנאסר בערלה, מה שאין כן קדושת שביעית שלא די לה שיפרי אלא צריך שיהיה 'הנאתו וביעורו שווין' (ואף שיילקט לשם כך - עיינו סוכה מ, א ובבא קמא קא, ב - ב) והן דברי מנחת שלמה הנ"ל לעניין לקיטת האתרוג למצווה ולא לאכילה) ופרי שעיקר הנאתו (היינו שימוש אף אם אינו מוגדר הנאה אם 'מצוות לאו ליהנות ניתנו') בנטילתו למצווה שאינה מכלה אותו - אין הנאתו וביעורו שווים. ועל טענה זו לכאורה אין תשובה גם לאחר דברי הרב זווין.

ועיינו עוד במנחת שלמה הנ"ל שעמד גם בדברי האור שמח (הנ"ל) וכתב לדחותם ולהצדיק את סברת מהרש"ם שאתרוג שנלקט למצווה ולא לאכילה פטור ממעשרות מן התורה, והוא הדין לדעתו וכאמור לעיל לעניין שביעית.

כן כתב רידב"ז (בית רידב"ז, יח בהגהותיו - שו"ת לשבת - על דברי פאת השולחן ועל בפרק ח, יג ובהערה ל על דברי הרב נחום

וויידענפעלד שבמשמרת להבית, וכנ"ל הערה 3) שבימינו אין צורך בביעור באתרוג, על פי דברי משגיח הכשרות בגליל שאמר לו שכיוון שמשמשים באתרוגים בימינו רק למצווה הרי ששאר האתרוגים שלא קטפו אותם באותה השנה נשארים על העץ (והוסיף שבשאר שנים לפעמים נשארים ולפעמים כלים על ידי הגויים הבוזזים אותם, אבל בשביעית יש חובה להעמיד שומרים שימנעו מהגויים לבוז את השדה וממילא יישארו האתרוגים שלא נלקטו וכיוון שאין האתרוגים כלים במשך השנה מהעץ אין הם חייבים בביעור שביעית, וממילא לא חל עליהם האיסור להוציא את הפירות בחו"ל (על פי הסברה שאיסור זה נובע מחובה שהביעור ייעשה בארץ, עיינו לעיל הערה 1).

אכן ברור שאין אתרוגי השביעית מתקיימים על העץ לנצח, אלא שביאר הרידב"ז (בית רידב"ז שם) שכיוון שבשעה שהם כלים כבר מצויים על העצים אתרוגי השנה החדשה אין הם בכלל "כלה לחיה מן השדה ואין בהם דין ביעור".

ועיינו מנחת שלמה (א, נא, אות טו) שצייד גם הוא שאין צורך לבער פירות שבזמן שכלו מן השדה יש בשדה כבר מפירות שמינית. ואמנם המשנת יוסף (ב, כה אות ד) כתב שרבי שמואל סלנט והחזון איש (שביעית ט, יז; י, ו ועיינו שם שדעתו מפורשת גם לאסור את הוצאת האתרוגים לחו"ל, אך בחוט שני [שמיטה ויובל פרק ה הלכה יג, במהדורה החדשה עמוד רפג] הביא בשמו שאם יאכלו את האתרוגים לאחר החג, טרם זמן הביעור, יש להקל) חלקו על הרידב"ז וכתבו שאתרוג חייב בביעור. (לעניין דברי רבי שמואל סלנט יש להעיר שדבריו הובאו במשמרת להבית והרידב"ז השיב עליהם בטענה שאכן ברוב השנים כלים האתרוגים בסביבות שבת, אך זאת בשל בזיזתם על ידי גויים ודווקא בשמיטה - שמן הדין יש להעמיד שומרים ולמנוע בזיזתו - אין הדבר קורה. מובן מאליה מכל מקום שוויכוח כזה שהוא בעיקרו ויכוח במציאות מצריך בדיקה בכל זמן מחדש ואין אפשרות להסתמך לא על דברי הרשב"א ולא על דברי הרידב"ז לקולא כיום, בלי לבדוק את המציאות מחדש, ומכל מקום דומה שבמציאות שבזמננו אין האתרוגים סחורה אטרקטיבית כל כך בעבור בוזזים ויש יסוד להניח שהמציאות תתאים דווקא לדברי הרידב"ז ואולי תהיה אפילו עדיפה מהמציאות שהייתה בזמננו שכן אף ללא שמירה מפני בוזזים לא יכלו הפירות, וממילא יהיה מקום להיתרו של הרידב"ז אף אם נקבל את טענותיו של המשנת יוסף שם שחידושו מנוגד להלכה של "אין אוכלין על השמור" לסברת החזון איש [שביעית יד, ט] דהיינו אפילו שמור בהיתר מפני נכרים [נעיר שהמשנת יוסף העיר עוד שבזמננו אין הפרדסים סמוכים לספר והיתר השמירה מבוזזים גויים נאמר רק בסמוך לספר, לפי דברינו היתרו של הרידב"ז בזמננו אפשר שאינו נצרך לשמירה זו כלל, אך מלבד זאת יש לתמוה על עיקר הטענה שהרי בפשטות יספר אינו אלא מונח המציין מקום הנגיש לבוזזים גויים, וכשהללו מצויים בתוך הארץ - ומכת הגנבות החקלאיות על ידי גויים אכן מצויה כיום בארץ, לצערנו - יהיה מותר לשמור מהם בה במידה שהדבר מותר סמוך לספר).

גם מהרב קוק (קונטרס אחרון סימן כד) נראה שחלק על חידושו זה של הרידב"ז (אף שלא דן שם בשאלה המציאותית, ובכל מקרה דיון שהיה בשעתו בשאלה זו אפשר שאינו נוגע למעשה היום, אלא בשאלה העקרונית אם יש ביעור לאתרוג למרות צמיחת פירות השנה החדשה טרם כלות הישנה. מכל מקום כפי שהוסבר לעיל סברת הרידב"ז מתבססת על הנחתו שבאופן זה אין דין ביעור, ונמצא שמשלל הרב קוק סברה זו - הרי שיסבור שגם בזמננו יש לאתרוגים ביעור, אלא שיתכן שאין זמנו בשבט אלא מאוחר יותר), ועיינו עוד בספר השמיטה (הרב

טוקצינסקי, א פרק ט סעיף ט ובהערה 4 שם בשם רבי שמואל סלנט והרב קוק).

ובספר חוט שני (שמיטה ויובל פרק ה הלכה יג, במהדורה החדשה עמוד רפג) כתב שבמציאות אין היתרו של הרידב"ז נכון היום שאין האתרוגים מתקיימים על העץ זמן רב כל כך. שאלה זו היא שאלה עובדתית ומצריכה בירור בכל זמן ומקום לגופו, כאמור לעיל. בירור שערכנו בנושא עם מגדל אתרוגים העלה כי אכן נשארים אתרוגים על העצים אחרי סוכות ובארץ ואכן אין להם שימוש וכיום אין אף חשש של בזיזתם והם עשויים להתקיים על העץ חודשים רבים ואף עד שיגדלו פירות השנה החדשה (ובמיוחד בשטח מטופל שכן בעצים הגדלים פרא עוי האתרוג להכביד על הענף בשלב מסוים ולשבור אותו או ליפול ממנו או ליטות עם הענף עד לארץ ובעת שהוא מגיע לקרקע - להירקב, לא כך כשהעצים מטופלים וענפיהם קשורים לתמוכות). אלא שלמרות זאת בפועל קוטפים את האתרוגים הנותרים על העצים במהלך חודשי החורף, וזאת כדי שלא יכחישו את כוח העץ ויפגעו בכמות התנובה של השנה החדשה. (אין אנו זקוקים לדון בשאלה האם קטיף זה מותר בשביעית שכן אנו עוסקים באתרוגי שביעית היוצאים לשמינית ובשמינית כמובן אין איסור בעבודת הקרקע). ייתכן אמנם שיוותרו אתרוגים בודדים שיישכחו על העצים וייתכן שאפשר לסמוך עליהם לענייננו, אולם אין הדבר ברור וודאי.

אפשר להציע שמגדלי אתרוגים הרוצים לצרף להיתר הייצוא גם סניף זה של סברת הרידב"ז יקפידו בשנה זו לא להסיר מהעצים לאחר סוכות את כל האתרוגים, ואז גם אם יסורו רובם (לצורך האמור) די יהיה בנותרים כדי לא להחשיב את האתרוג כ'כלה לחיה מן השדה'. אין צורך להשאיר אתרוגים בכל פרדס ופרדס לשם כך, ודי בהותרתם במקום אחד בכל אזור בארץ בהתאם לחלוקת האזורים הנויה במשנה (שביעית ט, ב) "שלוש ארצות לביעור" וכו'.

ועם זאת אף ללא סניף היתר זה (השנוי כשלעצמו במחלוקת כני"ל) יש ליצוא אתרוגי השביעית על מה לסמוך מן הטעמים האחרים שהובאו בתשובה זו.

7 מכוח הסברה שכל האיסור הוא רק משום שבהגיע הזמן על הפרי להתבער בארץ דווקא. אכן סברה זו מועילה רק בהנחה שאכן האתרוגים לא יתקיימו עד זמן ביעורם (אם חייבים הם בביעור וכני"ל), וכיוון שברוב המקרים יש להניח שלא יאכלו אף לאחר החג הרי שיתכן שאף יתקיימו עד זמן הביעור (אם לא יזרקו באופן שבעצמו עשוי להיות בעייתי מצד "לאכלה ולא להפסד").

8 בהלכתא גבירתא (לבעל תפארת ישראל, שביעית ו, ה) כתב כך בפירוש וביאר שהאיסור הוא תולדה של החיוב לבער בארץ; הרב קוק כתב במשפט כהן (סימן פז) שזו דעת חלק מהראשונים (הרב וויטמן [שם סעיף 5 - עמ' 200] העיר כי אינו יודע למי הכוונה, אך פשטות הדברים היא שהרב קוק הבין שלדעות שהאיסור קשור בחובת הביעור אינו הוא חל לפניו, וחלק מהראשונים היינו כל מי שקשר את האיסור לחובת הביעור, להבדיל מהסוברים שהוא איסור עצמי מטעמים אחרים - ראה לעיל הערה 1). וכן כתב בשבת הארץ (ה, יג) שכתב שיש מי שנראה מדבריו (וציין לר"ש שביה"ה, ו ולפאת השלחן - בית ישראל ה"ס"ק נו) שאין איסור בהוצאת פירות שביעית לחו"ל, מעבר לאיסור שבשאר שנים, עד זמן הביעור ומזמן הביעור ואילך שחלה חובת הביעור בארץ - חל איסור ההוצאה, ומפורש כאמור; ספר השמיטה (א פרק ח סעיף א אות ה).

ואף שאפשר שהדברים מבוססים על ההנחה או האפשרות שהפירות לא יתקיימו בזמן הביעור מכל מקום מסתימת הדברים משמע שלדעתם גם אם יתקיימו הפירות אין איסור (לשון ההלכתא גבירתא היא חד משמעית, וכך הבינה הרב יעקב אריאל במאמרו בתחומין ז עמ' 40 ובספרו באהלה של תורה ג סימן ח אות ט) שלא כדברי דברי הרב וויטמן [שם ובהערה 21] שאין בדברים יותר מבדברי הרידב"ז ושאפשר שההיתר הוא רק כשאין חשש שהפירות יתקיימו עד זמן הביעור). ונראה שטעמם כיוון שבעת ההוצאה לא חל עדיין חיובו, וכשהפירות כבר בחו"ל אין חיוב להחזירם ארצה, (לתנא קמא החולק על ר"ש בן אלעזר - כני"ל הערה 1 - והלכה דלא כר"ש בן אלעזר, ונראה שלדעת הסוברים היתר זה אף אם מודה תנא קמא לכתחילה היינו בזמן הביעור ולא קודם). והאיסור לאחר הזמן היינו מזמן הביעור ואילך וכל עוד לא קיים בפירות אלה דין הביעור. הסוברים כך כמובן יודו בהכרח שאם אתרוג פטור מביעור בזמננו - לא יהיה איסור בהוצאתו לחו"ל (אלא שמהם שסברו בפירוש שאתרוג חייב בביעור).

נציין כי אף שסברה זו לכאורה הפוכה מדברי הרידב"ז (לעיל הערה 3) שאולי האיסור הוא רק לפני זמן הביעור (סמוך לו ואולי מדרבנן גם מוקדם יותר אם הפרי עשוי להתקיים עד זמן הביעור), לשתי הסברות יסוד אחד - שהאיסור קשור עם חובת הביעור בארץ, וייתכן שהסוברים כני"ל יסכימו (ובספר השמיטה שם אכן נקט בפירוש כך) לדברי הרידב"ז שההוצאה מותרת לאחר הביעור בפועל (בהנחה שהוא הפקר ולא כילוי, וצ"ע בדברי שבת הארץ הני"ל שכתב שלדעות אלה לאחר זמן הביעור נתחייבו הפירות בשרפה, שהרי הר"ש הוא הסובר שביעור הוא הפקר ולא שרפה, ואולי כוונתו רק לדברי פאת השלחן שם שכתב בביאור דעת תוספות שלאחר הביעור דין הפירות בשרפה, ועיינו בדברי הרב יעקב אריאל בתחומין ז עמ' 37 ובספרו באהלה של תורה ג סימן ח אות ה שתמה ששיטת תוספות עצמם אינה כן). אלא שלדעות הני"ל גם קודם זמן הביעור לא חל איסור להוציא את הפירות לחו"ל ורק בזמנו - אסור. וראה בדברי הרב וויטמן (שם סוף סעיף 5 שעמד בזה).

9 מדברי הרמב"ם (ויקרא כה, ז) עולה שאין חובה לבער פירות של אוצר בית דין כשמגיע זמן הביעור. ועיינו חזון איש (שביעית יא, ז) שהאריך בביאור הדברים. מתוך דברים אלו כתב הרב פנחס עפשטיין (ראב"ד בד"ץ עדה חרדית בשנים תשי"ה-תשכ"ח, מובא במשנת יוסף סימן כו) שכיון שאוצר בית דין אינו צריך ביעור, לכן אין איסור להוציא לחו"ל.

10 תוספות בפסחים (נב, ב ד"ה רב ספרא) הביא שני הסברים מדוע רב ספרא הוציא פירות שביעית לחו"ל, ותירוצם הראשון הוא שהוא הוציא לצורך סחורה (והוסיפו "דיש סחורה המותרת") ולכן הדבר מותר. ועיינו בדברי הרב קוק (שבת הארץ ה, יג) שהביא את דברי התוספות הללו ופירט באריכות את האופנים שבהם מותרת הסחורה (ומשמע קצת מפירוט זה שסמך על שיטת תוספות זו להלכה), ועוד

עיינו ספר השמיטה (א פרק ח סעיף א אות א - הערה 1 ואות ה). החזון איש (שביעית יג, ד) כתב שאין סברה בדברי התוספות, ולכן צריך לשנות את הגרסה ולומר להפך, שלצורך סחורה אסור, ואילו לצריכה פרטית מותר. אך הרב יעקב אריאל (תחומין ז עמ' 37 - 38; באהלה של תורה ג סימן ח אות ו) והרב זאב וויטמן (לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל פרק טז סעיף 4, עמוד 197) העיר על דבריו אלו, שכן גם בתוספות רבינו פרץ ובתוספות שאנץ נכתב התירוץ באותם מילים, וקשה לומר שחלה טעות סופר בדברי כולם. לכן ביאר שאכן הגרסה הנכונה בתוספות היא כגרסה שלפנינו ואכן יש קולא בסחורה לעומת הוצאה לצריכה פרטית, והביאור הוא שפירות שמוציאים אותם לסחורה בדרך כלל ניטעים מלכתחילה על דעת שיוציאו אותם לסחורה ולא על דעת שישארו בארץ, לכן חל היתר להוציא אותם מהארץ, ואין זה פוגע באספקת הפירות בארץ. אמנם הרב יעקב אריאל (תחומין שם עמ' 39; באהלה של תורה שם אות ח) כתב שההסבר בדברי התוספות הוא שונה, ולדעתו דווקא כאשר הלקיטה לא מיועדת לסחורה, שאז מותרת הסחורה עצמה, מותרת גם ההוצאה לחו"ל. אך הוא עצמו מקשה על דבריו שם, ע"ש, ומסתבר יותר כטעם הרב וויטמן. נציין שהרידב"ז הביא (בבית רידב"ז סוף סימן ה) את שאלת הרב אברהם אביש מרדכי אייזן ובסופה דברי רבי חיים ברלין (אז רבה של ירושלים) שיש לומר שמותר להוציא לחו"ל פירות שניטעו מלכתחילה למטרה זו, ואת שאלתו אם הרידב"ז מסכים עימו ומצטרף להיתרו זה. הרב אייזן, השואל בשם ר"ח ברלין, ציין שבעצמו לא שמע ממנו טעם להוראה זו והציע לבארה על פי דברי המהרש"ם האמורים בייצוא פירות בשאר שנים, שהאיסור להוציא מהארץ דברים שיש בהם חיי נפש לא נאמר בפירות שנועדו מלכתחילה לייצוא. היינו שלדעתו דומה האיסור בהוצאת פירות שביעית בכלל לאיסור הנ"ל שבשאר השנים וכשם שזה הותר כשלכך נועדו הפירות מלכתחילה, כך גם זה. סברה זו קרובה לסברת הרידב"ז עצמו שהקיש את שני האיסורים לעניין ההיתר להוציא פירות שיש מהם שפע בארץ, כנ"ל בהערה 4. אלא שבהמשך דברי הרב אייזן נראה שפקפק בסברה זו, שהרי לפי הביאורים האחרים באיסור ההוצאה לחו"ל אין לה מקום. הרידב"ז עצמו כתב שם שאינו יודע מקור להוראת ר"ח ברלין (אך אפשר שבסברה יודה לה, לפי מסקנתו שהתיר כשיש שפע בארץ שכאמור הסברות קרובות זו לזו). ועיינו בדברי הרב וויטמן (שם סעיף 3 והערה 10) שרידב"ז אולי לשיטתו שמחלק בין האיסור שבשאר שנים לאיסור שבשנת השמיטה (אכן כנ"ל בהערה 4 בתשובת הרידב"ז שם צידד כן להשוותם ולא כמו שכתב שם בבית רידב"ז, ולכן נראה שבסברה יודה ורק ראייה כתב שלא מצא). הרב וויטמן עצמו מכל מקום הביא (שם סעיף 6) ממכתב הרב שטיינבערג שבמשמרת להבית שהביא את דברי המהרש"ם, והעיר (הרב וויטמן) "אמנם כך נמצא בדברי המהרש"ם... אלא ששם נאמרים הדברים בהקשר לאיסור... בשאר שנים..." וציין לדברי הרב אייזן שעמד על הבחנה זו. אכן לפלא קצת מדוע הוזקק הרב וויטמן להביא את החילוק רק מדברי הרב אייזן וכמעט על המכתב שבמשמרת להבית, שכן המעיין שם יראה שהרב שטיינבערג גופו המשיך וכתב בעצמו שיש חילוק לעניין זה בין שני האיסורים, ואדרבה על פי חילוק זה רצה לבאר (בנוסף ליתר הביאורים בדבר) מדוע נצרך איסור מיוחד בשביעית שעה שגם בשאר שנים אסור להוציא חיי נפש מהארץ לחו"ל.

עוד העיר הרב וויטמן (שם סעיף 6 והערה 24, ועיינו גם בדבריו בהערה 12) וקשר את הדברים גם לסברת ההיתר להוציא לצורך סחורה, כהבנתו דהיינו פירות שגודלו מלכתחילה לשם כך, וצירף גם ששמה יש לומר שכהאי גוונא גם אין בפירות קדושת שביעית כלל כמו שכתב בביאור דברי התוספות. אכן אין דבריו בנקודה זו ברורים, שכן לביאור דברי התוספות לא הביא סברה כזו (וגם אינה משמעות דבריהם), ונראה שכוונתו שאין בהם את מלוא דיני קדושת שביעית ובעיקר לא את האיסור להוציאם הקשור בייעודם "לאכלה... אשר בארץ תהיה כל תבואתה לאכול" שלגבו יש מקום לומר שמה שניטע לשם ייצוא (בשאר השנים) ואינו מיועד לאכילה בארץ - אינו בכלל זה, ומעין דברי הרב שלמה זלמן בהר"ן (אבני קודש יורה דעה סוף סימן ב -- עמודים קמט-קס) שהובאו לעיל בהערה 5.

אכן הרב יעקב אריאל (תחומין ז עמ' 44, באהלה של תורה ג סימן ח אות יד) הבין גם הוא שלדעת ר"ח ברלין אין בפירות אלה קדושה כלל (או שלעניין ההוצאה לחו"ל עכ"פ יש לסמוך על הסברה שאין בהם קדושה), אלא שהוא הבין שכוונת הדברים היא לגידול לשם ייצוא לצורך גויים (שהם הלקוחות העיקריים של פירות ייצוא בדרך כלל, והוא הדין לכאורה לגידול לצורך גויים בארץ אלא שבדרך כלל גידול שאינו לייצוא אינו בדווקא לגויים או בעיקר להם) ישבו דן הגרש"י אויערבאך במעדני ארץ (שביעית סימן י אות ה) שיש לומר שלא תהיה בו קדושה כמו בגידול לעצם וכדומה (וכעין הנ"ל לעניין גידול אתרוגים לצורך מצווה בלבד - עיינו לעיל הערה 5), ולפי זה כתב שהגרש"י (שם) חיזק את סברת הר"ח ברלין (אף שלא הזכירו) מדברי מהר"ט (שנדונו שם). נעיר כי הרב וויטמן (לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל שם סעיף 6 הערה 25) לא עמד על כך ולפיכך כתב שאינו יודע למה כוונת הרב אריאל, והמעין יראה שהביאור הוא כאמור. ומכל מקום לדרך זו אין מקום לצרף בנידונו את סברת ר"ח ברלין, שהרי האתרוגים מיוצאים לצורך יהודים, ולאידך גיסא לדרך זו גם אין צורך בצירוף סברתו, שהרי על אותה דרך יש לומר שאין באתרוגים קדושה משום שניטעו ונלקטו למצווה בלבד וכנ"ל (בהערה 5).

בנוסף לאמור לעיל יש לציין לדברי צ"ח הקודש (א סימן טו) שכתב לגבי הוצאת אתרוגים לחו"ל שיש לסמוך על הסבר זה של התוספות בפסחים כיוון שהאיסור הוא רק דרבנן, ולא חילק בין סוגי הסחורה. ועל כל פנים ברור שלסברה זו חל ההיתר גם בהוצאה ושיווק במסגרת 'אוצר בית דין' או בדרך של 'הבלעה' (עיינו להלן) - אף אם אין זו בגדר 'סחורה' (ואדרבה באופן זה יסכים גם הרב אריאל להיתר), שכן בסברת ההיתר אין חילוק, וכך משמע מדברי הרב קוק בשבת הארץ (ה, יג הנ"ל) שכשהביא את שיטת התוספות ופירט את אופני היתר הסחורה הכיר גם את דין ההבלעה.

¹¹ צ"ח הקודש (טו) דייק מתוספות בפסחים שהאיסור הוא רק לאכול בחו"ל ולא להשתמש בפירות בחו"ל.

¹² אין מקום לחשוש שיצא שכרו בהפסדו משום שיש מהמתנגדים להיתר שכתבו שהמוכר עובר באיסור תורה של "לא תחנם", שהרי החזון איש (שהוא מהמחזיקים בדעה זו) כתב (שביעית סימן כד אות ד) שלשיטה זו שאם נעשית המכירה על ידי שליח (כפי היא נעשית בדרך כלל) הרי היא בטלה משום 'אין שליח לדבר עבירה', ואם המכירה בטלה ממילא גם לא נעברה העבירה אלא שהמכירה לא הועילה. נמצא שהמוכר רק לחומרא אפשר שהרוויח, וודאי שלא הפסיד דבר: אם הדין עם מצדדי המכירה הסוברים שגם אין בה איסור "לא תחנם" (מהטעמים השונים שנאמרו בכך ואין כאן המקום להאריך בהם) - הרי שהועילה המכירה להפקיע קדושת שביעית מן הפירות (לדעת רוב הפוסקים שאין קדושת שביעית בפירות נכרים) ומותר לכוילי עלמא להוציאם לחו"ל, ואיסור "לא תחנם" לא נעשה. ואם הדין עם מתנגדי המכירה הסוברים שיש בה "לא תחנם" הרי שבפועל לא חלק המכירה ולא נעשה איסור ואין כאן לא נזק (של איסור זה) ולא תועלת. והרוצה לחשוש לדעת האוסרים את המכירה ואף על פי כן לא לסמוך על הסברה שכשמוכר באמצעות שליח אין המכירה חלה וממילא גם אין עבירה, שכן סברה זו תלויה במחלוקת הפוסקים אם מכוח 'אין שליח לדבר עבירה' מתבטלת מכירה הנעשית באיסור (עיינו נתיבות המשפט קפב, א) יוכל לצאת ידי כל הספקות אם יכתוב בשטר ההרשאה שבו הוא ממנה את הרבנות לשליחתו למכור את קרקעו שהמינוי והמכירה הם על תנאי שאין בהם איסור, ונמצא שאם כלפי שמיא גליא שיש בהם איסור - אין כאן מכירה ולא איסור ולא הפסיד מאומה (אף שגם לא הרוויח) ואם אין כאן איסור - חלה המכירה והותרה הוצאת הפירות לחו"ל. (אין לטעון שכיוון שאם ירצה הקונה לממש את מקחו יוכל המוכר לומר לו הבא ראייה שהלכה היא כך, ממילא אין כאן גמירות דעת, שהרי עקרונית ייתכן שירצה אף המוכר במימוש המקח ובקבלת התשלום, וההנחה שלא כך יהיה אינה שונה מההנחה שגם הקונה עצמו לא יבקש זאת, שאמנם יש שטענו נגד המכירה מחמתה אבל לסוברים שאין לחשוש לה - הוא הדין בענייננו).

ואומנם אין להתעלם מקיומה של בעיה כאובה אחרת והיא שיש - וכנראה גם בין קוני האתרוגים בחו"ל - מי שיחכם להיתר המכירה הוא כמלחמה אידיאולוגית המנוגדת מהשיקול ההלכתי, ומהם שעלולים להימנע מרכישת האתרוגים אם ייודע להם שגדלו בקרקע שנעשה בה היתר מכירה, אף שהימנעות כזו **חסרת כל היגיון הלכתי**, שהרי לגביהם ודאי אין כל הפסד במכירה זו, והרי אם לא חלה מטעם אין שליח לדבר עבירה - הרי לא השתנה כלום מבלעדיה, ואם היא חלה הרי שרק רווח יש כאן, ובפרט כשהמוכר אכן לא סמך על המכירה אלא כסניף נוסף להיתר הוצאת הפירות ולא עשה מלאכות האסורות בשביעית על סמך המכירה (ובאמת אף אם עשאן אין הפירות נאסרים אפילו לדעת האוסרים שמור ונעבד, כיוון שהיה לו על מי לסמוך ואין טעם לקונסו - עיינו חזון איש שביעית סימן י אות ו; פירות שביעית

הרב ישראל מינצבערג רבה של העיר העתיקה בירושלים טרם נפילתה בתש"ח סימן ט; פרי הארץ כהנוב, סימן כא אות ג; אגרות משה אורח חיים א, קפו ואורח חיים ה, מב; מנחת שלמה א סימן מד ועוד, אבל כל שכן בנידון דיין).

ברם פשוט שהמבקש להוציא את האתרוגים לחו"ל ומוכר את קרקעו כנ"ל לחומרא וכדי לצאת ידי חששות אלה, אינו צריך לפרסם זאת ולהביא את הללו להימנע מקניית האתרוגים, וכיוון שמצד האמת אין באתרוגים אלה שום חיסרון הרי שאין בכך גם כל חשש של אונאה.

¹³ הרב יעקב אריאל (תחומין ז עמ' 45 - 46; באהלה של תורה ג סימן ח אות טו) הציע פתרון נוסף של מכירת הפירות לגוי מראש, שיש לומר שכיוון שבעת היווצרות הפרי הוא בבעלות של גוי לא חלה עליו קדושת שביעית. בנידונו מדובר במכירה לגויים שגם ישווקו את הפירות אחר כך בארצותיהם, והוא מעלה בעיות חוקיות והלכתיות במכירה זו (ועיינו שם) אך כנראה מעדיף אותה על פני מכירה בדרך של היתר המכירה שהיא יותר 'הערמה' ויש בה גם יותר קשיים הלכתיים אחרים מצד "לא תחנם" וכו' (ועיינו שם שהעלה אפשרות למכור את העצים עם הפירות כדי לפתור בעיה של 'מכירת דבר שלא בא לעולם' ודן גם בה מצד "לא תחנם"). מכל מקום בענייננו ברור ששיווק האתרוגים לא יהיה בפועל על ידי גויים ומכירה לגויים אפשרית רק בדרך של הערמה דוגמת היתר המכירה בין שתהיה המכירה של הפירות לבדם ובין שתהיה של גוף הקרקע, וכיוון שכך נראה ברור שמוטב למכור במסגרת היתר המכירה הרגיל, שכן חשש "לא תחנם" נפתר לפי האמור בהערה הקודמת ושאר הפקפוקים בהיתר זה (מצד חלוקת החוקית של המכירה וסברת 'אין שליח לדבר עבירה' אם יש במכירה איסור) קלים הם מהפקפוקים שהעלה הוא עצמו בהצעתו (גם שם בעיה חוקית ונוסף לה בעיית 'דבר שלא בא לעולם').

¹⁴ הרב אריאל (תחומין ז עמ' 35; באהלה של תורה ג סימן ח אות ב) כתב שאמנם נראה מהתורת כהנים שהפירות נאסרו באכילה אך בבית רידב"ז (ה, יח [למעשה היינו בתשובתו שבסוף סימן ה לאחר אות יח] והבאנו דבריו לעיל הערה 1) דחה פירוש זה וכתב שלא שייך לומר שפירות שביעית נפסלים ונאסרים מעין פסול 'יוצא'.

וכן משמע מדברי הר"ש (שהובאו בהערה 1) שהפירות לא נאסרו, וכן כתבו: הנצי"ב (במכתבו לרב מניוארק שבסוף קונטרס דבר השמיטה הנדפס במשיב דבר חלק ב לאחר סימן נו), הרב מאיר אריק (אמרי יושר קפג), החזון איש (שביעית י, ו) והרב משה פיינשטיין (אגרות משה אורח חיים א, קפו), וכן כתב בפשטות בספר פרי הארץ (כהנוב, סימן כא אות ג).

גם אם נאמר שהפירות אסורים באכילה בחו"ל (כדעת הרב"ד בפירושו לתורת כהנים, מובא לעיל הערה 1) כתב הרב משה פיינשטיין (אגרות משה אורח חיים ה, מב) שיוצאים בהם ידי חובת המצווה, כיון שכפי שכתבה הגמרא בסוכה (לה, א בביאור המשנה שבדף לד, ב) צריך שיהיה באתרוג 'היתר אכילה' ונחשב שיש באתרוג זה היתר אכילה כיון שיש בו היתר אכילה בארץ ישראל. (בנוסף לזה כתב שנראה שהראב"ד חזר בו ובלאו הכי דעת יחיד הוא. ואמנם עיינו במובא לעיל הערה 1 בשם הר"ש סירילאו שנראה שלדעתו אף אם יחזירו לארץ אסורים באכילה אך מדובר בדעת יחיד שנדחתה מדברי כל הנ"ל שאף לא הזכירו סברתו ולא חשו לה כלל, וגם לשיטתו לכאורה תלויים הדברים במחלוקת ר"ש בן אלעזר ותנא קמא, המובאת שם, ואין הכרח שלהלכה הם).

¹⁵ כמבואר במבי"ט (חלק א סימן כא); וכן כתבו כתב סופר (יו"ד סימן עז ועיינו שם שהאריך בראיות לזה); פירות שביעית (הרב ישראל מינצבערג רבה של העיר העתיקה בירושלים טרם נפילתה בתש"ח) סימן ט; פרי הארץ (הנ"ל, סימן כא אות ג), אגרות משה (אגרות משה אורח חיים א, קפו); מנחת שלמה (א סימן מד) ועוד.

¹⁶ עיקר דין ההבלעה מבואר במשנה (סוכה לט, א) "מבליע לו דמי אתרוג בלולב". וכתב צ"ח הקודש (א סימן טו) בשם מהרי"ל דיסקין, וכן נקטו רבים שבזמננו אפשר למכור בהבלעה גם אגב ההדסים (שכן אין בהם קדושת שביעית בזמננו - עיינו לעיל הערה 5), ויש לדון בזה בהרחבה במקום אחר.

¹⁷ כתב הרב ישראל מינצבערג בספר פירות שביעית (סימן י): 'הנה בלאווין דשמיטה נאמר בלשון נוכח ובפועל יוצא, לא תזרעו ולא תקצרו, אבל העשה של ושבתה הארץ שבת לד', נאמרה בלשון נסתר, שנאמרה לכל ישראל, שמוטל עליהם לראות להחזיק ביד הגבורי כח הרוצים לשבות בשנה השביעית ממלאכתן בשדות, ולקיים המצוה כמאמרה...'

¹⁸ בזמן הרב קוק יצאו שמועות כנגד אתרוגי ארץ ישראל, ולכן היו שקנו אתרוגים מחו"ל (בשנה רגילה) הרב קוק יצא נגד הדעות הללו וכתב קונטרס ארוך על כך, בהקדמה לספרו 'עץ הדר', בשם ראש אמיר. וכך כתב שם בין השאר: 'ישארת המצוה היקרה הבאה בזמן שמחתנו למועד הראוי לדרישת ארץ חמדה בכל לב ונפש מכל זרע ישראל, שהיא לא תוכל להתקיים כי אם על ידי חביבות פירות גדולי ארץ הקודש, ועוד נוסף לזה שבפרוץ הדבר יוכלו אחינו העובדים את אדמת הקודש להוסיף נטיעות רבות וגני אתרוגים ויהיה גם זה מצטרף להרחבת בנין ארץ הקודש וישיבתה השקוה ככל התורה כולה'.

ועיינו עוד באגרות משה (אורח חיים ה סימן מב) שסיים "גם בשנת השמיטה יש להדר ליקח אתרוגי ארץ ישראל יותר משל שאר מקומות..."

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרין
הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ

יועצים מדעיים:
הרב פרוי אברהם שטינברג
הרב פרוי דרור פיקסלר
הרב פרוי נתן קלר

<p>לע"נ שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלבי"ע סיון תשע"ט</p>	<p>לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לע"נ גב' לוריא הופמן ז"ל</p>	<p>לע"נ חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלבי"ע ז' בתשרי תשע"ה</p>	<p>לע"נ סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלבי"ע כ"ד בחשוון תשע"ח</p>
---	---	---	---	---

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד